

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Навчально-науковий інститут управління, психології та безпеки

Кафедра практичної психології

Гендерні особливості уявлень про життєвий успіх у юнацькому віці

кваліфікаційна робота
здобувачки вищої освіти
освітнього ступеня «магістр»
спеціальності 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»
Щербань Катерини Сергіївни

Науковий керівник
доктор психологічних наук, доцент
Євген КАРПЕНКО

Рецензент
доктор психологічних наук, професор
Зоряна КОВАЛЬЧУК

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

« » _____ 2025 р., протокол №

Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології

_____ **Євген КАРПЕНКО**

Львів
2024

Магістерська робота. Гендерні особливості уявлень про життєвий успіх у юнацькому віці.

Магістерська робота присвячена гендерним особливостям уявлень про життєвий успіх у юнацькому віці. У першому розділі здійснено теоретичний аналіз специфіки гендерних уявлень про життєвий успіх. Розглянуто поняття гендеру в сучасній науковій парадигмі, проаналізовано історичний розвиток соціальних ролей та трансформацію уявлень про життєвий успіх. Окрему увагу приділено впливу гендерних ролей на життєві орієнтири молоді та формування соціальної ідентичності. Досліджено, як гендерні стереотипи впливають на виховання, самооцінку та формування уявлень про успіх у юнацькому віці, а також розглянуто історичний розвиток цих уявлень у контексті змін соціальних ролей.

Другий розділ присвячений емпіричному дослідженню гендерних особливостей уявлень про життєвий успіх у юнацькому віці. Використано психодіагностичні методи, зокрема статево-рольовий опитувальник «Маскулінність-фемінність» С. Бем для вимірювання ступеня прояву маскулінності-фемінності та опитувальник «Особистісної орієнтації» Е. Шострома для аналізу рівня самоактуалізації особистості. Дослідження дозволило виявити гендерні відмінності у сприйнятті життєвого успіху, зокрема пріоритетні цінності, мотиваційні установки та соціальні очікування, що визначають уявлення молоді про власні досягнення та перспективи. Результати дослідження підкреслюють значення гендерних чинників у формуванні життєвих стратегій та самореалізації молоді, що має важливе значення для соціальної адаптації та особистісного розвитку.

Ключові слова: гендер, стереотип, маскулінність, фемінність, юнацький вік, успіх.

Master's Thesis. Gender Characteristics of Perceptions of Life Success in Adolescence.

The master's thesis is dedicated to the gender characteristics of perceptions of life success in adolescence. The first chapter presents a theoretical analysis of the

specifics of gender perceptions of life success. The concept of gender in the modern scientific paradigm is examined, along with the historical development of social roles and the transformation of perceptions of life success. Particular attention is given to the influence of gender roles on young people's life orientations and the formation of social identity. The study explores how gender stereotypes affect upbringing, self-esteem, and the formation of perceptions of success in adolescence, as well as the historical development of these perceptions in the context of changes in social roles.

The second chapter is devoted to an empirical study of gender characteristics of perceptions of life success in adolescence. Psychodiagnostic methods were employed, including Sandra Bem's Sex-Role Inventory for measuring the degree of masculinity and femininity and Everett Shostrom's Personal Orientation Inventory for analyzing the level of self-actualization. The study identified gender differences in the perception of life success, particularly in terms of priority values, motivational attitudes, and social expectations that shape young people's understanding of their achievements and future prospects.

The research results highlight the significance of gender factors in shaping life strategies and self-realization among young people, which is crucial for social adaptation and personal development.

Keywords: gender, stereotype, masculinity, femininity, adolescence, success.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СПЕЦИФІКИ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ЖИТТЄВИЙ УСПІХ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	8
1.1. Поняття гендеру в сучасній науковій парадигмі.....	8
1.2. Історичний розвиток соціальних ролей та уявлень про життєвий успіх	16
1.3. Вплив гендерних ролей на життєві орієнтири молоді та формування соціальної ідентичності.....	28
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЯВЛЕНЬ ПРО ЖИТТЄВИЙ УСПІХ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	35
2.1. Характеристика вибірки, психологічного інструментарію та організаційних засад дослідження.....	35
2.2. Порівняне дослідження специфіки гендерних уявлень про життєвий успіх.....	37
2.3. Кореляційне дослідження гендерних уявлень про життєвий успіх.....	53
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Заглиблюючись в історію, можна помітити, що гендерні ролі існували з давніх-давен. Принцип “чоловік – мисливець, жінка – хранителька вогнища”, який існував ще з часів мамонтів та наскельних малюнків, був не просто розподілом обов’язків, а фундаментом соціальної структури. Стає очевидним, що ці ролі були не просто суспільним устроєм, а й вимушеним кроком для виживання. Ці архаїчні уявлення настільки глибоко вкоренились в людський світогляд, що продовжують впливати на наше мислення і поведінку навіть у еру технологій та різноманіття можливостей.

З раннього дитинства нас оточують візуальні образи, очікування і установки, які формують у нашій свідомості хибне розуміння того, якими ми “повинні” бути залежно від нашої біологічної статі. Розвиток емоційної сфери, формування моральних принципів, вплив масової культури – все це несе в собі певний підтекст, який ще більше закріплює штучно створені гендерні ролі. Ці стереотипи, як невидимі голки, пронизують наше бачення та уявлення про світ. Вони впливають на те, які іграшки ми обираємо для своїх дітей, які професії вважаємо “жіночими” або “чоловічими”, як ми будуємо стосунки, і навіть на формування самооцінки.

Альфред Адлер вважав, що фундамент самооцінки закладається з перших років життя, коли дитина є цілковито залежною від батьків [18]. За умови сприятливого виховання, що сприяє розвитку самостійності та впевненості в собі, формується адекватна самооцінка. Однак, суттєві відмінності у вихованні дітей різної статі обумовлені гендерними стереотипами, можуть негативно вплинути на цей процес. Такий диференційований підхід часто призводить до формування у дітей нереалістичних очікувань щодо себе та своїх можливостей, що, в свою чергу, може призвести до негативних наслідків.

З раннього віку діти змушені підлаштовуватися під соціальні ролі, які часто не відповідають їхнім індивідуальним особливостям, що негативно впливає на їхній емоційний розвиток та психологічне самопочуття. Особливо

гостро ця проблема стоїть у підлітковому віці, під час найбільш інтенсивного періоду формування самооцінки та визначення життєвих цілей. Саме в цей період тиск суспільства щодо відповідності гендерним нормам може призвести до внутрішніх конфліктів, зниження самооцінки, обмеження можливостей для самореалізації та розвитку психічних розладів.

Важливо розуміти, що гендер – це соціальний конструкт, а не сукупність біологічних характеристик. Гендерні ролі формуються в процесі соціалізації і можуть змінюватися з часом. Тому подолання гендерних стереотипів є важливим завданням для суспільства.

Мета дослідження – з’ясувати гендерні особливості уявлень про життєвий успіх у юнацькому віці, враховуючи вплив гендерних стереотипів на формування самооцінки, життєвих цілей і емоційний розвиток.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати історичний розвиток гендерних ролей та їх вплив на формування уявлень про успіх.
2. Дослідити вплив гендерних стереотипів на виховання, самооцінку та життєві орієнтири юнаків.
3. Оцінити можливості подолання гендерних стереотипів і вплив цього процесу на реалізацію індивідуальних потенціалів молоді.

Об’єкт дослідження – процес формування уявлень про життєвий успіх у юнацькому віці.

Предмет дослідження – гендерні особливості уявлень про життєвий успіх, враховуючи вплив гендерних стереотипів.

Методи дослідження.

Теоретичні методи: аналіз і узагальнення наявних у психологічній науці знань щодо гендерних ролей та стереотипів.

Емпіричні методи: психодіагностичний метод, зокрема статево-рольовий опитувальник “Маскулінність-фемінність” С. Бем, з метою вимірювання ступеня прояву маскулінності-фемінності в кількісному вигляді та

опитувальник “Особистісної орієнтації” Е. Шострома, з метою вивчення самоактуалізації особистості та особливостей її прояву серед осіб юнацького віку. Для аналізу результатів дослідження було застосовано методи математичної статистики, зокрема коефіцієнт кореляції Пірсона, який використовувався для оцінки рівня взаємозв’язку між гендерними особливостями особистості та ступенем самоактуалізації.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані для:

1. Розробки програм психолого-педагогічної підтримки підлітків, спрямованих на подолання гендерних стереотипів.
2. Створення освітніх матеріалів, які сприяють формуванню здорової самооцінки та широких життєвих орієнтирів у молоді незалежно від їх статі.
3. Інформування батьків і педагогів щодо впливу гендерних стереотипів на виховання.

Структура роботи магістерської роботи визначена метою та завданнями дослідження і отримала своє відображення у вступі, трьох розділах, висновках, списку використаної літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СПЕЦИФІКИ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ЖИТТЄВИЙ УСПІХ У ЮНАЦЬОМУ ВІЦІ

1.1. Поняття гендеру в сучасній науковій парадигмі

У психології та сексології “гендер” [12] – це сукупність стандартів і сценаріїв поведінки, які суспільство вважає притаманними жінкам і чоловікам, що виражаються у двох головних поняттях – маскулінності та фемінності. Термін походить з англійської мови і означає стать, рід: відображає протиставлення біологічного і соціального.

У найзагальнішому розумінні гендер можна описати так: гендер – це сформована суспільством і підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик, які визначають чоловічу та жіночу поведінку, стиль життя, спосіб мислення, ролі та взаємини між чоловіками і жінками. Ці якості формуються особистостями в процесі соціалізації та залежать передусім від соціального, політичного, економічного і культурного середовища. Гендер відображає уявлення про жінок і чоловіків, визначені їхньою статтю. Поняття “гендер” стало широко вживаним завдяки розвитку феміністської теорії та гендерних досліджень. Воно базується на теорії соціального конструктивізму, яка ставить під сумнів природну природу відмінностей між людьми і пояснює їх соціальними факторами.

Останнім часом поняття “гендер” набуває дедалі більшої популярності та вживаності, що свідчить про зростання уваги до питань, пов’язаних із розподілом соціальних ролей у суспільстві залежно від статевої приналежності. Розвиток і утвердження демократичних цінностей у суспільстві передбачає необхідність забезпечення рівних можливостей для реалізації інтересів усіх його членів, незалежно від статі, релігійних переконань, етнічної належності, соціального статусу тощо.

Розуміння гендеру ґрунтується на двох основних підходах: біологічному, який акцентує на природних відмінностях між статями, та соціальному, який

стверджує, що гендерні ролі є результатом соціальних процесів. Розглянемо їх детальніше:

1. *Статеворольовий підхід.*

Це традиційна система поглядів на призначення чоловіка й жінки в суспільстві, яка базується на їхніх біологічних характеристиках і визначає виховання хлопчика та дівчинки відповідно до гендерно-стереотипних норм і вимог, які суспільство висуває до ролей жінок і чоловіків. Таке розуміння зводить гендер до одного з його соціально-психологічних проявів – гендерних стереотипів (схем сприйняття), що відповідає історичному трактуванню гендеру як соціальної надбудови над біологічною статтю. Однією з найпоширеніших методологічних помилок є сприйняття гендерного підходу як такого, що ототожнюється біологічною складовою: кожній статі приписується “власна” роль, яку мають виконувати чоловіки чи жінки. Наприклад, дівчат змалку вчать бути вправними господинями та турботливими матерями, а хлопців – захисниками батьківщини й основними “годувальниками” родини.

Варто зауважити, що гендерна теорія або гендерні дослідження є критичним підходом, який спростовує такі уявлення про “винятковість” біологічного (або біологічний детермінізм). Хоча біологічні відмінності між чоловіками й жінками не заперечуються, вони не розглядаються як єдиний можливий чинник, що визначає гендерні ролі.

Відомий вислів Зігмунда Фрейда “Анатомія – це доля” отримує альтернативну інтерпретацію у цитаті французької філософині Сімони де Бовуар із її роботи “Друга стаття”: “Жінкою не народжуються – жінкою стають” [19]. Це ж саме можна сказати і про чоловіків. Адже ми народжуємося у світі, де вже існують визначені очікування щодо наших ролей і моделей поведінки; у процесі виховання та соціалізації ми засвоюємо “належні” ролі, що відповідають традиційним уявленням про, так звані, “маскулінність” та “фемінність”.

З раннього віку дітей соціалізують відповідно до гендерних очікувань, що часто проявляється у виборі іграшок. Так, дівчаткам зазвичай пропонують

іграшковий кухонний посуд, асоціюючи його з традиційними уявленнями про роль господині, тоді як аналогічне бажання хлопчика нерідко трактується як “непритаманна” для чоловіків діяльність. Водночас вміння готувати їжу, яке є необхідною навичкою для будь-якої особи, часто виключається з “чоловічих” ролей. Вплив маркетингових стратегій також сприяє закріпленню гендерних стереотипів: наприклад, дитячі кухні, як правило, виконані в яскраво-рожевих тонах, що підсвідомо сигналізує батькам про їх “призначення” саме для дівчат. Аналіз таких проявів дозволяє виявити механізми формування гендерних стереотипів через призму гендерних досліджень.

2. Соціально-конструктивістський підхід.

Соціально-конструктивістський підхід до гендеру базується на розгляді взаємин між чоловіками та жінками як соціокультурно сконструйованих, із наголосом на владних відносинах між ними. Біологічні відмінності при цьому вважаються другорядними. Гендерні відносини формуються через домінування та підпорядкування, рівноправність і нерівність, внутрішньогруповий фаворитизм та міжгрупову дискримінацію (сексизм). Така система нерівності створює асиметрію соціальних можливостей, підсилюючи різницю в гендерно-специфічних моделях спілкування. Визнання гендерних відмінностей як “об’єктивної даності” біологічної статі часто слугує способом маскування дискримінації, нівелюючи їхню соціальну природу.

Гендерні студії, які ґрунтуються на соціально-конструктивістських методологічних засадах, передбачають кілька ключових ідей:

- По-перше, гендерні відносини – це передусім відносини влади, в яких нерівності “вбудовані” у соціальні інститути. Гендер не є простою роллю, що виконується за бажанням чи обставинами; натомість, це базова ідентичність, за якою люди оцінюють і позиціонують одне одного, формуючи очікування щодо поведінки в суспільстві. Гендер конструюється через соціалізацію й оновлюється протягом усього життя.
- По-друге, гендерна нерівність у суспільстві передбачає нерівномірний розподіл ключових ресурсів, таких як влада, фінанси, час. Ця нерівність

часто закріплюється соціальними інститутами, створюючи системну несправедливість.

- По-третє, жінки та чоловіки не є однорідними групами. Вони різняться за віком, економічним становищем, національною та культурною належністю, сексуальною орієнтацією, станом здоров'я, регіоном проживання тощо. Тому спрощені уявлення, подібні до популяризованих у бестселері Джона Грея “Чоловіки з Марсу, жінки з Венери” (1992) [5], не враховують, що значно більше внутрішньогрупових відмінностей, аніж міжгрупових.
- По-четверте, гендерні відносини є змінними: вони залежать від історичних, культурних та соціальних умов, а також від конкретних обставин.
- Нарешті, гендерну нерівність, що сприймається як несправедливість, можливо подолати шляхом боротьби за рівні права та можливості. Такий підхід відкриває перспективи для побудови більш справедливого та рівноправного суспільства.

Біологічні підходи, а також у меншій мірі етноцентричні та теологічні гендерні моделі, часто використовуються як основа для обґрунтування соціальних упереджень та нерівностей. Водночас, хоча біологічні відмінності справді існують і можуть бути предметом дослідження, їх використання для виправдання гендерної нерівності є неприйнятним. Ігнорування або заперечення цих відмінностей також може негативно вплинути на розвиток суспільства.

Сьогодні в науковому дискурсі виділяють чотири ключові теоретико-методологічні підходи до осмислення гендеру (за М.С. Боровцовою) [3]:

1. Гендер як соціальний феномен – це реальність міжстатевих відносин, яка знаходить своє вираження у міжособистісних, соціально-економічних, правових і політичних взаємодіях.
2. Гендер як культурний феномен – уявлення, що мають символічний, фантазматичний характер і відображають сприйняття міжстатевих відносин. Це уявлення проявляється у дискурсах літератури, образотворчого

мистецтва, кінематографа, засобів масової інформації, реклами та імперативах гендерної ідеології.

3. Гендер як когнітивний феномен – стереотипи та уявлення про чоловіків і жінок, а також самосприйняття себе у контексті своєї статі (гендерна ідентичність).
4. Гендер як особистісний дискурс – спосіб вираження статевої ідентичності через поведінку, висловлювання та особистісну самореалізацію [2].

Одним із соціальних, а водночас і риторичних явищ, яке становить значний інтерес для феміністичної риторики, є формування гендерного підходу. Соня К. Фосс зазначає [27], що феміністичні критики аналізують, як були сконструйовані концепти маскулінності та фемінності, прагнучи змінити ці глибоко вкорінені гендерні конструкції, адже вони часто приглушують жіночий голос або принижують жінок іншими способами. Фосс також підкреслює, що “феміністична риторика є активістською, спрямованою не лише на обговорення питань, пов’язаних із жінками, а й на покращення їхнього становища в суспільстві”.

Джулія Т. Вуд звертає увагу на риторичний характер гендерного конструкту, стверджуючи, що “суспільні уявлення про гендер передаються через взаємодію з батьками, однолітками та вчителями”. На її думку, поняття маскулінності та фемінності створюються завдяки переконливій комунікації. Наприклад, у XIX столітті мужність асоціювалася з фізичною силою, а сьогодні вона стала символом економічної потужності, влади та успіху. Такі зміни, за словами Вуд, не відбуваються самі собою, а є наслідком риторичних рухів, які трансформують культурні уявлення про гендер, права, привілеї та соціальні позиції чоловіків і жінок. Вуд підсумовує, що “розуміння взаємозв’язку між гендером, комунікацією та культурою вимагає усвідомлення того, як риторичні рухи формують суспільні уявлення про чоловіків і жінок” [50].

Термін “гендерні аспекти” відноситься до соціальних понять, які охоплюють питання ідентичності, очікувань, поведінки та владних відносин між чоловіками й жінками, що виникають у результаті їхньої взаємодії у

соціальній сфері. Основою гендерних аспектів є соціальні відносини, які не є сталими у часі чи просторі, що відрізняє їх від поняття “статі”, яке пов’язане з біологічними характеристиками чоловіків і жінок.

Гендерна риторика торкається як теоретичних, так і історичних аспектів риторики. Гендерні дослідження кинули виклик універсальному трактуванню мови, поставивши акцент на її соціальних аспектах, які традиційно асоціювалися з риторикою. У цьому контексті гендерна історія постає як риторична історія, яка вимагає дослідження через мовні засоби.

Водночас виникає необхідність у нових методах риторичної критики, щоб надати гендерній проблематиці належну увагу. Феміністичні дослідники за останні десятиліття ставили під сумнів домінантну роль чоловіків в історії риторики. Наприклад, у 1979 році Саллі Міллер Гірхарт заявила, що історія риторичної теорії є, по суті, історією чоловічих підходів до риторики, яка практично не враховує жіночі погляди, критичне мислення та способи переконання [30].

Маскулінність (чоловічість) і фемінність (жіночість) є базовими категоріями гендерних досліджень, які відображають нормативні уявлення і соціальні установки про те, якими “повинні бути” чоловіки та жінки, а також чим вони “зобов’язані займатися” у конкретному суспільстві та в певний історичний період. Ці категорії також слугують способом вираження гендерної ідентичності людини.

Маскулінність і фемінність визначаються як соціальні конструкції, а не біологічні характеристики. Вони демонструють, як у межах конкретної культури уявляють стать, включаючи особистісні якості, зовнішній вигляд, моделі поведінки, стиль одягу, уподобання, професійну діяльність, освітні спеціалізації, а також форми сексуальних та міжособистісних стосунків між чоловіками і жінками.

Різноманіття традиційних моделей маскулінності та фемінності зумовлене етнічними, релігійними й філософськими поглядами, однак більшість із них побудовані на сексистській дихотомії. Вони закріплюють

опозиції “суб’єкт – об’єкт”, “сила – слабкість”, “активність – пасивність”, “жорсткість – м’якість”, які формують дискримінаційні соціальні уявлення.

Трактування маскулінності та фемінності як дихотомічної опозиції зазнало критики в наукових колах 1970-1980-х років. Дослідження показали, що стереотипні уявлення про маскулінні та фемінні риси, характерні для суспільств із кінця XIX століття, все більше відходять від реальних характеристик чоловіків і жінок, які фіксуються за результатами наукових спостережень. Ці зміни значною мірою зумовлені процесами гендерної конвергенції та впливом сексуальної революції.

Попри це, гендерні стереотипи досі відіграють вагому роль у процесі первинної соціалізації особистості у сім’ї та школі. Більше того, їхнє закріплення посилюється завдяки медіа, популярним моделям поведінки, модним тенденціям, субкультурам і міжкультурним впливам.

Гендерні стереотипи визначають певні риси як суто “жіночі” або “чоловічі”. Жінкам приписуються такі якості, як нейтральність, пасивність, емоційність, схильність до співпраці та орієнтація на взаємодію з людьми. Вважається, що жінки цінують спілкування, взаємодопомогу та підтримку. Натомість “чоловічі” риси включають агресивність, прагнення до визнання, інструментальність (орієнтація на речі), амбіційність і схильність до конкуренції. Вважається, що чоловіки зосереджені на владі, компетентності, майстерності та досягненнях.

Соціологічні дослідження, проведені у 1970-х роках у США, засвідчили, що фемінні якості включають такі характеристики, як життєрадісність, скромність, здатність до співчуття, відданість, жіночність, турботливість, емоційна теплота, довірливість, любов до дітей і спокійна вдача. Маскулінними рисами вважалися самостійність, наполегливість, здатність до лідерства, аналітичність, амбіційність, схильність до ризику, незалежність, агресивність і здатність ухвалювати швидкі рішення.

Додаткове опитування серед американського студентства виявило, що 34-44% студентів мали високі показники як маскулінних, так і фемінних якостей.

Серед студенток цей показник становив 27-38%. На основі цих даних було виокремлено чотири статево-рольові типи:

1. Маскулінний – високі показники маскулінності й низькі фемінності.
2. Фемінний – високі показники фемінності й низькі маскулінності.
3. Андрогінний – високі показники як маскулінності, так і фемінності.
4. Недиференційований (незрілий) – низькі показники маскулінності та фемінності [21].

Подальші соціологічні дослідження гендерних проявів сприяли розробці різних моделей гендерного континууму, що дозволяють більш точно описувати варіативність маскулінних і фемінних рис у сучасному суспільстві.

Існує щонайменше чотири основні теорії щодо походження маскулінності та фемінності:

1. Біологічний детермінізм пояснює поведінкові й психологічні відмінності між чоловіками та жінками їхньою статтю. Цей підхід базується на теоріях біологічного диморфізму, які підкреслюють фундаментальні відмінності між самцями і самками біологічних видів, зокрема приматів.

2. Психоаналітична модель розглядає відмінності між чоловічими й жіночими рисами характеру як неминучий результат формування статевої ідентичності дитини у процесі її взаємодії з батьками, насамперед із матір'ю.

3. Соціально-психологічні підходи визначають маскулінність і фемінність як похідні від наявних у суспільстві гендерних ролей, норм і стереотипів. Ці моделі підкреслюють, що гендерні ролі соціокультурно детерміновані та засвоюються особистістю через процес гендерної соціалізації.

4. Постмодерністська концепція акцентує увагу на тому, що маскулінність і фемінність є окремими характеристиками кожної особистості, а не взаємовиключними бінарними опозиціями. Вони функціонують у контексті расових, класових, етнічних та інших соціальних відмінностей. Постмодерністи також стверджують, що існує множинність маскулінностей, які формуються та проявляються залежно від конкретного культурного контексту.

У межах соціально-психологічних і постмодерністських підходів маскулінність і фемінність більше не розглядаються як сталі й універсальні категорії. Натомість вони трактуються як динамічні та мінливі конструкції, що відображають рухливу множину можливих проявів у конкретних соціокультурних обставинах [14].

1.2. Історичний розвиток соціальних ролей та уявлень про життєвий успіх

У цьому розділі доцільно дослідити історичну еволюцію гендерних ролей у суспільстві, а також проаналізувати, як статеві приналежності з найдавніших часів впливала і продовжує впливати на формування уявлень молоді про успіх.

Гендерні ролі, як ми їх розуміємо сьогодні, є результатом тривалого історичного процесу, коріння якого сягає первісних суспільств. Незалежно від типу соціальної організації чи рівня розвитку, людські суспільства завжди включали дві основні категорії – чоловіків і жінок. Із самого початку розподіл праці між статями базувався на фізичних відмінностях і необхідності виживання. Чоловіки здебільшого займалися полюванням та захистом території, тоді як жінки відповідали за збирання їжі, догляд за дітьми та підтримання домашнього господарства.

Цей початковий розподіл праці заклав фундамент для формування перших гендерних стереотипів, які визначали соціальні ролі обох статей. У мисливсько-збиральницькому суспільстві чоловіки виконували функції здобувачів і захисників, а жінки забезпечували стабільність повсякденного життя, що було не менш важливим для виживання спільноти. У аграрному суспільстві цей поділ зберігався: жінки займалися домашнім господарством, доглядом за дітьми й допомагали у веденні сільського господарства, тоді як чоловіки працювали на землі або виконували фізично важкі завдання [8].

Із розвитком цивілізацій і ускладненням соціальних структур гендерні ролі ставали дедалі більш регламентованими. Культурні, релігійні та правові

норми закріплювали уявлення про належну поведінку й обов'язки чоловіків і жінок. У суспільствах, що базувалися на патріархальних засадах, жінки асоціювалися переважно з приватною, домашньою сферою, тоді як чоловіки відповідали за економічне забезпечення, публічне життя й керівництво.

Античні філософи створювали теорії, що обґрунтовували природжену нерівність статей і підпорядковане становище жінок. Вони розглядали жінок як істот, менш здатних до інтелектуальної діяльності чи соціального лідерства. Ці ідеї, трансформовані релігійними й соціальними інститутами, стали основою для обмеження прав жінок у середньовіччі, коли їхня роль зводилася до домашнього господарства, виховання дітей і релігійних практик. Відсутність доступу до освіти, політики чи економічного впливу закріплювала їхню залежність від чоловіків [15].

Попри це, гендерні ролі поступово зазнавали змін. Індустріальна революція та урбанізація спричинили поступове залучення жінок до роботи поза домом. Зростання рівня освіти й економічних можливостей створювало передумови для розширення їхніх прав і свобод. Особливе значення у цьому процесі відіграли феміністичні рухи XIX–XX століть, які боролися за урівнення прав, доступ жінок до виборчих прав, професійної діяльності й подолання стереотипів.

Сьогодні традиційні гендерні уявлення продовжують впливати на соціальну поведінку, вибір професії та інші аспекти життя. Чоловіків часто оцінюють за їхніми професійними досягненнями, здобутками в роботі чи громадській діяльності, тоді як жінок – через призму їхнього сімейного становища, здатності забезпечувати комфорт у домі та виховувати дітей. Навіть дозвілля й хобі набули гендерного забарвлення: мисливство, рибальство й спортивні змагання вважаються “чоловічими”, тоді як вишивання, садівництво чи кулінарія – “жіночими”.

Попри значні успіхи в боротьбі за гендерну рівність, сучасні стереотипи залишаються впливовими. Очікування від жінок і чоловіків усе ще формуються на основі культурно-історичних уявлень, що передаються через соціальні

інститути, ЗМІ й освітні системи. Таким чином, гендерні ролі є результатом складного й тривалого історичного процесу, що розпочався тисячоліття тому. Вони формувалися під впливом економічних, політичних, культурних і соціальних факторів, пристосовуючись до нових умов, але водночас зберігаючи чимало традиційних аспектів. У сучасному світі їхнє переосмислення є ключовим для побудови суспільства, в якому всі мають рівні можливості для реалізації свого потенціалу.

Отже, яким чином історична еволюція гендерних ролей у суспільстві продовжує формувати уявлення молоді про успіх навіть у сучасних реаліях? Для відповіді на це питання варто почати аналіз із періоду первісних суспільств.

Розподіл праці за статевою ознакою в ранніх суспільствах був зумовлений не лише біологічними відмінностями, але й соціально-психологічними факторами. Теорія гендерних схем пояснює, що діти активно засвоюють поведінкові моделі, організовуючи їх у гендерні категорії. Ці схеми впливають на сприйняття та запам'ятовування інформації, підсилюючи стереотипні уявлення про ролі чоловіків та жінок. Крім того, теорія соціального навчання стверджує, що гендерні ролі формуються через підкріплення та моделювання. Діти отримують винагороди за поведінку, що відповідає гендерним очікуванням, і можуть стикатися з покаранням за їх порушення. Це сприяє закріпленню традиційних гендерних ролей у суспільстві [47].

Розподіл праці за гендерною ознакою в ранніх суспільствах можна пояснити через призму еволюційної психології. Спеціалізація обов'язків підвищувала ефективність виживання групи, оскільки дозволяла максимально використовувати різні навички та здібності членів спільноти. Такий розподіл також сприяв формуванню соціальної ідентичності та згуртованості, що було критично важливим для виживання в умовах постійних зовнішніх загроз. Ранні людські спільноти характеризувалися мисливсько-збиральницьким способом життя, що вплинуло на формування гендерних ролей. Традиційно вважалося, що чоловіки займалися полюванням, а жінки – збиранням та доглядом за

дітьми. Однак сучасні дослідження свідчать про більш гнучкий розподіл обов'язків, де жінки також брали участь у полюванні, особливо коли це не вимагало значної мобільності або відбувалося поблизу житла. Археологічні та антропологічні дослідження свідчать, що жінки в ранніх спільнотах брали активну участь у полюванні, особливо на дрібну дичину та в умовах, де це було сумісно з доглядом за дітьми. Це підкреслює фізичну витривалість та адаптивність жінок, спростовуючи стереотипи про їхню виключно пасивну роль у первісних суспільствах [28].

Гендерна диференціація ролей у Стародавньому світі стала фундаментом для формування стійких гендерних стереотипів, які продовжують впливати на суспільні уявлення й донині. Пропоную розглянути яким чином соціальні інститути та культурні норми того часу впливали на процес соціалізації молоді та формували певні моделі поведінки у подальшому житті людей на прикладі усіх відомих Античних держав.

Становище жінок у Спарті та Афінах суттєво відрізнялося. У Спарті існував парний шлюб із дислокальним поселенням, що забезпечував жінкам більші права та рівність із чоловіками. Спартанки мали значний вплив у суспільному житті та порівняно вільний статус. Натомість в Афінах панувала ідея підпорядкування тілесного жіночого начала розумному чоловічому. Ксенофонт зазначав, що природа жінки, на його думку, призначена для виконання домашніх обов'язків, тоді як природа чоловіка – для діяльності поза домом. Аристотель вважав жіночий характер природно “дефектним”, а саму жінку часто називали “йокуремою”, що означало щось середнє між зряддям для народження дітей і засобом для ведення господарства. Погляди Аристотеля на жінок відображають не лише його особисте ставлення, а й загальні античні уявлення. Він підкреслював, що жінка має обмежуватися виконанням домашніх обов'язків, народженням дітей та підтриманням господарства. Як вважав філософ Бузескул, для жінок мовчання вважалося основною чеснотою, а рівність із чоловіками виглядала недосяжною через їхню “природну” слабкість. Аристотель стверджував, що чоловік “надає дитині душу”, тоді як жінка

забезпечує лише тіло. Така концепція закріплювала нерівність, трактуючи жіночність як “природний недолік” [25].

У Стародавньому Римі жінки мали більше соціальних можливостей. Вони могли сидіти за одним столом із чоловіками та гостями, брати участь у суспільних заходах, відвідувати театри й прийоми. Однак їхня основна роль полягала у веденні господарства й вихованні дітей. Існують припущення, що в давньому Китаї за часів матріархату жінки мали більший вплив, але після його повалення династією Чжоу, підкріпленого вченням Конфуція, було закріплено ідеал переваги чоловіка. Він ставав главою сім'ї, а головними обов'язками жінки залишалися підкорення чоловіку та його батькам, ведення господарства й народження здорових хлопчиків [16].

Жінка у давньогрецькому суспільстві займала підлегле становище, що знаходило відображення у філософських поглядах і культурних традиціях того часу. Давньогрецький філософ Аристотель відкрито підтримував ідею, що чоловіки за своєю природою перевершують жінок. Він зазначав: “Чоловік за своєю природою вищий, а жінка неповноцінна; один править, а другою правлять; цей принцип необхідності поширюється на все людство”. Цей погляд, притаманний багатьом елліністичним мислителям, формував основу для ставлення до жінки як до представниці другого класу. Історичні джерела, що дійшли до наших часів, демонструють значну невидимість жінок у давньогрецькій літературі. У текстах згадуються переважно королеви або привілейовані особи, але навіть їхні заслуги часто применшувалися. Цих жінок описували як дочок, сестер або дружин відомих чоловіків, а не як самостійних осіб. Досягнення жінок ігнорувалися або нівелювалися, тоді як їхні помилки викликали значно більше осуду, ніж аналогічні дії чоловіків. У той час чоловічі промахи сприймалися з більшою поблажливістю, що закріплювало уявлення про їхню “природну” перевагу [10].

Соціальна роль чоловіків у давніх Греції та Римі була чітко визначена та регламентована. Чоловіки займали провідні позиції в політиці, військовій справі та суспільному житті. В Афінах, наприклад, лише чоловіки-громадяни

мали право брати участь у демократичних процесах, голосувати та обіймати державні посади. Важливо зазначити, що роль жінки у правлінні сприймалася як формальна. Багато істориків припускають, що жінки правили лише тоді, коли помирали їхні чоловіки чи брати, і навіть у цей період їхня діяльність вважалася “заповненням порожнечі”. Однак доступні джерела не підтверджують, що ці жінки були лише фігурами без реального впливу. І хоча чоловіки, як правило, займали домінуючі позиції у політиці, недооцінювати внесок їхніх дружин чи сестер є необґрунтованим [35].

У Стародавній Греції дівчат жіночої статі зі знатних родин нерідко віддавали до храмів, де вони проходили спеціальну освітню підготовку. Основними предметами такого навчання були танці та музика, що готувало їх до ролі гетер. Термін “гетера” позначав певний тип жінок, які, окрім надання інтимних послуг, виконували роль співрозмовниць і товаришок для своїх клієнтів. На відміну від простих гречанок, гетери були високоосвіченими, мали витончений смак і навіть отримували право виступати на симпосіях. Афінське суспільство дотримувалося моногамії для жінок, однак чоловіки могли вільно зустрічатися з гетерами, які задовольняли не лише їхні фізичні, а й духовні потреби. У сфері проституції існувала чітка ієрархія: найнижчий рівень займали вуличні та бордельні проститутки, тоді як найвищий статус належав гетерам, які користувалися повагою в суспільстві. Їхня освіченість і вишуканість виділяли їх з-поміж інших жінок, а спілкування з ними не піддавалося осуду й не загрожувало офіційному шлюбу. Процес підготовки гетер був тривалим і ґрунтовним: навчання “кохання” та світського спілкування під керівництвом досвідчених наставниць тривало від трьох до семи років. Вимушена торгівля тілом серед жінок у Стародавній Греції не вважалася чимось незвичайним, оскільки тогочасне суспільство накладало на жінок значні обмеження в правах і свободах.

Однією з найвідоміших гетер була Аспасія – афінська жінка, яка здобула славу завдяки своїй винятковій красі, розуму та освіченості. Існують думки, що саме Аспасія першою застосувала метод дискусії, який згодом став основою

філософії Сократа, а сам Сократ, ймовірно, був її учнем. Завдяки своїй ерудиції, чарівності та вишуканості, Аспасія змогла створити світський салон, який став осередком інтелектуального спілкування в Афінах.

Плутарх писав: “Сократ іноді приходив до неї зі своїми знайомими, а його учні приводили своїх дружин, щоб ті могли послухати її роздуми... Багато афінян шукали її товариства через її блискучий ораторський талант”. Аспасія належить до небагатьох жінок V століття до н.е., про яких збереглися бодай якісь відомості [41].

Нехай у Стародавньому Римі ситуація з правами жінок була відносно кращою та вони поступово здобували соціальну свободу й певну незалежність у рамках приватного права, у публічній сфері їхній статус залишався вкрай обмеженим. Жінки були виключені з посад, які могли б забезпечити їм політичну чи економічну автономію. Водночас, у приватному житті вони відігравали важливу, а іноді й вирішальну роль. Проте ті, хто виходив за межі “нормальної” гендерної ролі, викликали осуд і неприйняття. Римське суспільство, у якому домінували чоловіки, реагувало на таких жінок, применшуючи їхні досягнення та зображаючи їх аморальними або розпусними. Наприклад, участь жінок у політиці часто засуджувалася як недопустима й несумісна з традиційними уявленнями про їхнє призначення. Подібні стереотипи закріплювали уявлення про жіночність, обмежену домом і сім’єю, що зберігалися протягом століть [46].

У давніх суспільствах культ маскулінності займав центральне місце, особливо в контексті виховання хлопчиків. Хлопчиків з раннього віку привчали до ідеалів мужності, які включали силу, дисципліну, витривалість і готовність до захисту громади. У Спарті, наприклад, хлопчиків із семирічного віку забирали від родини та виховували в агелах – колективних військових школах, де їхнє життя проходило під жорстким контролем. Там їм прищеплювали ідею, що прояв емоцій, таких як страх чи співчуття, є ознакою слабкості, несумісної з образом справжнього воїна. Це створювало ідеал токсичної маскулінності, де

головною чеснотою чоловіка була здатність придушувати свої емоції та повністю підкоряти себе суспільним очікуванням.

У Римі поняття “virtus” (відвага, мужність) також асоціювалося із суто чоловічими рисами, такими як агресивність, фізична сила та військова звитяга. Від чоловіків вимагали постійно демонструвати ці якості, а невідповідність цьому ідеалу могла стати причиною зневаги з боку суспільства. Натомість дівчат із дитинства виховували зовсім інакше. Їх навчали скромності, слухняності та домашніх навичок, а емоційна чутливість вважалася їхньою природною чеснотою [11]. Хлопчиків змалку привчали до думки, що вони мають бути годувальниками, захисниками та лідерами, тоді як дівчаток виховували з орієнтацією на виконання материнських і домашніх обов’язків. Цей розподіл ролей закріплювався через різний підхід до освіти: хлопчики мали доступ до формальної освіти, де вивчали філософію, військову справу та політику, тоді як освіта дівчат обмежувалася лише основами грамотності, якщо взагалі передбачалася.

Токсична маскуліність у давніх суспільствах також проявлялася в табу на прояв емоцій чоловіками. Вважалося, що сльози чи жалість підривають авторитет чоловіка та є свідченням його слабкості. Цей культ сили часто спонукав чоловіків приховувати свої переживання, що впливало на їхню емоційну зрілість. У цьому контексті поняття честі було одним із основних регуляторів поведінки: чоловіки мали будь-якою ціною захищати свій соціальний статус, навіть через конфлікти чи фізичне насильство. Такий підхід до виховання хлопчиків і дівчат заклав основу для глибоких гендерних нерівностей, які закріпилися у всіх сферах життя. Культ маскуліності формував не лише суспільні норми, а й стереотипи, які визначали, хто має право на владу, свободу вибору чи освіту. Він також сприяв створенню жорстких рамок для обох статей, позбавляючи чоловіків і жінок можливості повною мірою розкрити свої таланти й емоції [34].

Єлена, мати імператора Костянтина, є прикладом жінки, чий вплив на політичне життя був значним, але її роль у тодішніх історичних джерелах

згадувалася мінімально. У творі Зосіма “Нова історія: Книга II” спостерігається недооцінка її політичних здобутків. Хоча Єлена відігравала ключову роль під час правління свого сина, її ім’я згадується лише один раз, коли обговорюється смерть сина Костянтина. У цьому уривку Єлену зображено як емоційно слабку та довірливу фігуру, що співзвучно поширеним уявленням про жінок як менш компетентних порівняно з чоловіками. Можна припустити, що Зосім свідомо зменшував значення Єлени в своїх творах, проте його загальний підхід до опису цієї постаті відображає подвійність ставлення до жінок у тогочасному суспільстві. Хоча він не демонізував її, як це зробив Костянтин, його опис зберігав відбиток упереджень, поширених серед чоловічої аудиторії. Цей підхід демонструє ідею “захисту жінки” – трактування, яке одночасно зменшувало її вплив і стверджувало перевагу чоловіків [45].

У ранньому Середньовіччі праця розглядалася як форма аскези та природний стан людини, тоді як бездіяльність вважалася тяжким гріхом. У добу Відродження праця набула високої релігійно-етичної цінності: лінощі називали пороком, професійна майстерність ставала чеснотою, а сімейне життя й виховання дітей отримували особливе значення. Так поступово формувалася престижність праці та окремих професій. Згодом це все більше підкріплювало гендерну дискримінацію, коли певні заняття почали вважатися чоловічими, а інші – жіночими. При цьому чоловічі професії часто мали вищий соціальний статус, як, наприклад, публічна діяльність у порівнянні з домашньою працею.

Важливу роль у формуванні статевої нерівності відігравала освіта. У давніх євреїв батько навчав сина основ грамотності, а також землеробства, скотарства, полювання, риболовлі та обов’язково якого-небудь ремесла. Дівчат же готували до ведення домашнього господарства, привчаючи до рукоділля, чистоти й підтримання порядку в домі [40].

На початку Середньовіччя праця розглядалася як форма аскези, і її вважали природним станом людини, тоді як бездіяльність засуджувалась як тяжкий гріх. З приходом епохи Відродження праця набула особливого значення, адже їй приписували релігійно-етичну цінність. Лінощі називали

вадою, а професійна майстерність та компетентність стали символом гідності. Водночас акцентували важливість сімейного життя та виховання дітей, що сприяло формуванню престижу праці та певних професій. Проте це згодом привело до статевої нерівності: одні види занять стали вважатися чоловічими, інші – жіночими. Як правило, саме “чоловічі” професії мали більший престиж, ніж “жіночі”, наприклад, робота на публіці порівняно з домашньою працею.

Важливою передумовою нерівності між статями була освіта. У стародавніх євреїв батько вчив сина читанню, письму, землеробству, скотарству, полюванню, риболовлі та ремеслам. Дівчат, своєю чергою, привчали до рукоділля, порядку в домі та ведення господарства. Церква як впливова інституція та владні структури також відігравали значну роль у закріпленні нерівності статей. Підкореність жінки чоловікові обґрунтовувалась релігійними вченнями, багато з яких прямо підтримували таку нерівність. Найбільш нетерпимими до жінок були католицизм та іслам [42].

Епоха Середньовіччя також загострила протистояння між розумом і чуттєвістю. Норми та заборони, спрямовані на контроль над тілом, зміцнювали домінування розуму, тоді як чуттєвість вважалась гріховною. Виняток складала лише релігійна чуттєвість, яка не підлягала осуду. Ключовим критерієм гріховності було задоволення, яке асоціювалось із жіночою природою та первородним гріхом. Таким чином, жіночність ототожнювали не з чуттєвістю, а зі збоченням і гріхопадінням, що руйнувало гармонію між людським і Божим.

У період Середньовіччя суспільне ставлення до жінок майже не зазнало змін. Патріархальна культура закріпила за жінкою статус речі, подібної до побутових предметів, долю якої чоловік міг визначати на власний розсуд. Соціальна роль жінки зводилась до дітородної функції, яка розглядалася не як природний результат, а як наслідок гріхопадіння Єви. Ця концепція не дозволяла жінці підвищувати свій соціальний статус завдяки створенню сім'ї чи народженню дітей, а навпаки – закріплювала її підпорядкування чоловікові [26].

У Середньовіччі існування жінки поза межами родини практично не заохочувалось, а в окремих випадках взагалі заборонялось. Ставлення до жінок було надзвичайно жорстоким. За свідченнями різних джерел, середньовічна інквізиція спричинила масові переслідування, внаслідок яких було знищено близько двох третин жіночого населення Західної Європи.

Жінка в цей період залишалась істотою безправною, позбавленою можливості самостійно визначати свою долю. Її соціальне існування було суворо обмежене: воно зводилось або до виконання ролі дружини в родині, або до прийняття чернечого постригу в християнському монастирі, що було єдиною альтернативою подружньому життю.

У Середньовіччі чоловіки займали домінуюче становище в суспільстві, що відповідало патріархальній структурі того часу. Їхній статус визначався соціальною ієрархією, професією та зв'язками. Найвищу позицію посідали феодали, лицарі та духовенство, які мали великий вплив на політичне, економічне та релігійне життя. Чоловіки знатного походження володіли землями, керували військами та приймали ключові рішення на рівні держави.

Чоловіки-ремісники та селяни, хоча й стояли нижче в соціальній піраміді, також мали більше прав, ніж жінки. Вони відповідали за забезпечення родини, керували господарством і передавали своє ремесло синам. Водночас від чоловіків вимагали виконання військової служби та захисту своїх земель, що зміцнювало їхній статус як головних захисників і господарів [4].

У релігійному контексті чоловіки, особливо священики та монахи, відігравали ключову роль у формуванні моральних і соціальних норм. Однак навіть серед чоловіків існували обмеження: їхній соціальний статус визначав обов'язки та права, які вони могли реалізувати. Наприклад, кріпаки не мали права на власність або свободу пересування.

Таким чином, у Середньовіччі чоловіки були основними носіями прав і привілеїв, але їхні обов'язки та можливості сильно залежали від соціального становища й належності до певної верстви.

З часом суспільство поступово почало сприймати жінку не лише як підлеглу чоловікові, але й як його “помічницю”, що відіграє важливу роль у вихованні дітей. Наприклад, Джон Лок, розробляючи ідеї лібералізму, критикував концепцію абсолютної батьківської влади, стверджуючи, що мати й батько повинні мати рівні права у ставленні до своїх дітей [9].

Поступово жінка почала виходити з тіні пасивного соціального існування, займаючи проміжну роль у суспільстві. Вона залишалась ключовою фігурою в родині, відповідальною за виховання дітей та турботу про добробут сім’ї. Однак у 18-19 століттях жінки почали боротьбу за свої права. Жінкам дозволили здобувати освіту, хоча й у відокремлених від чоловіків навчальних закладах. Освіта розглядалась як важлива складова для жінок, адже вона забезпечувала їм можливість не лише здійснювати самоконтроль, але й належно виховувати дітей. Саме освічена жінка вважалась спроможною створити гармонійну родину та виховати достойне покоління. Основною метою суфражисток було досягнення рівних політичних, соціальних і економічних прав із чоловіками. Цей рух розпочався у Великій Британії та США, де жінки організовували мітинги, писали петиції та проводили кампанії. Вони прагнули довести, що жінки здатні брати участь у прийнятті важливих рішень і впливати на розвиток суспільства. Суфражистки часто стикалися з жорстоким супротивом: їх ігнорували, висміювали, а інколи навіть ув’язнювали. Однак ці жінки не здавалися. Відомі особистості, як-от Еммелін Панкгерст у Великій Британії, вдавалися до радикальних методів боротьби, зокрема голодувань і масових протестів. У США такі активістки, як Елізабет Кейді Стентон і Сьюзен Ентоні, присвятили десятиліття боротьбі за виборчі права. Їхні зусилля призвели до прийняття 19-ї поправки до Конституції США в 1920 році, яка надала жінкам право голосу. Ці події стали важливим кроком до визнання базових прав жінок, таких як доступ до освіти, кар’єрного розвитку та участі в політичному житті. Суфражистки стали символом боротьби за свободу та гідність, а їхні досягнення нагадують про важливість рівності, яка вимагає подальшої підтримки та захисту [43, 17, 37].

Історично сформовані гендерні стереотипи, закладені століттями, досі лежать в основі багатьох уявлень нашого суспільства. Хоча за останні два десятиліття українське суспільство активно працює над їх подоланням, цей процес залишається поступовим і непростим. Укорінені моделі поведінки й досі впливають на сприйняття життєвого успіху дівчат і хлопців, визначаючи їхні очікування від себе та суспільства.

Такі стереотипи, як уявлення про “жіночі” професії (вихователька, медсестра, домогосподарка) та “чоловічі” (інженер, програміст, військовий), обмежують вибір дітей ще з раннього віку. Хлопців часто спонукають до активних, технічних чи лідерських занять, тоді як дівчат заохочують бути лагідними, турботливими та обирати професії, які вимагають меншої відповідальності або “підлаштовуються” під сім’ю. Це накладає ярлики та гальмує розвиток справжнього потенціалу дитини. Таким чином, стереотипи про роль жінок і чоловіків у суспільстві перешкоджають розвитку особистостей, які могли б досягти значного успіху у нестандартних для них сферах. Подолання цих бар’єрів вимагає не лише зміни суспільної думки, а й реформ в освіті та популяризації ідей рівності. Відкритість до нових можливостей і відмова від “ярликів” допоможуть дітям розкрити свої здібності та реалізувати себе у тій сфері, яка їм дійсно близька.

1.3. Вплив гендерних ролей на життєві орієнтири молоді та формування соціальної ідентичності

У попередніх підпунктах цього розділу було проаналізовано походження та визначення таких термінів, як “гендер”, “фемінність”, “маскулінність” та інших, які сьогодні слугують маркерами нормативних уявлень і соціальних установок щодо того, якими “повинні бути” люди залежно від їхньої статі, а також розглянуто історичні передумови, причини виникнення поділу на “сильних” і “слабких” за ознакою біологічної статі та наслідки, які продовжують впливати на сучасне суспільство. У цьому підрозділі маю на меті

детальніше розглянути як гендерні ролі впливають на життєві орієнтири молоді та формування соціальної ідентичності.

Отже, історичний розвиток гендерних ролей залишив глибокий слід у формуванні моделей поведінки, які охоплюють різні аспекти життя: від кар'єри й побуту до зовнішнього вигляду. Вплив гендерних установок на соціальну ідентичність має давнє коріння і формувався під впливом культурних, релігійних і соціальних чинників. Незважаючи на те, що ці ролі піддавалися трансформації, зміни не завжди були позитивними, адже суспільство тривалий час залишалося в полоні стереотипів і жило за встановленими стандартами. Це небажання виходити за межі традиційних рамок значно ускладнює перегляд застарілих норм, що впливає на формування уявлень молоді про життєвий успіх.

Стереотипи є невід'ємною частиною соціальної взаємодії, що формується під впливом культурного контексту. Стереотип визначається як “стандартна думка про соціальні групи чи окремих осіб як їхніх представників, сформована у спрощеній і узагальненій формі, часто емоційно забарвлена”. Це визначення акцентує увагу на схильності стереотипів до узагальнень та оцінювання групових характеристик, які в основному набувають негативного відтінку. Хоча стереотипи мають соціокультурну природу, вони можуть змінюватися під впливом індивідуального досвіду, дозволяючи кожній людині сприймати ці уявлення через власну призму.

Гендерні стереотипи, зокрема, виявляються в уявленнях про гендерні ролі, які визначають прийнятність тих чи інших соціальних ролей і видів діяльності для чоловіків і жінок. Вони формують загальне розуміння того, які риси характеру чи моделі поведінки вважаються відповідними для кожної статі. Американська психологиня Шон Меган Берн пояснює, що гендерні стереотипи виникають через різницю у статусах і ролях, які суспільство закріплює за чоловіками та жінками. Такі уявлення стають основою для гендерно-рольової соціалізації, яка впливає на формування у підлітків певних очікувань і уявлень про їхню роль у соціумі [24]. Гендерні стереотипи мають значний вплив на

формування самоідентифікації підлітків, спрямовуючи їх уявлення про прийнятні соціальні якості та моделі поведінки. Під впливом таких стереотипів молоді люди часто орієнтуються на життєві ролі й орієнтири, що відповідають суспільним очікуванням, навіть якщо це суперечить їхнім власним бажанням і прагненням.

Сучасні дослідження виділяють кілька ключових типів гендерних стереотипів, які впливають на формування самоідентифікації. Наприклад, стереотип маскулінності й фемінності диктує уявлення про риси та поведінку: маскулінність асоціюється з лідерством, активністю й впевненістю, тоді як фемінність – із пасивністю, емоційністю й турботою. Це змушує юнаків і дівчат намагатися відповідати цим очікуванням, що може обмежувати їхню індивідуальність. Так, дівчата уникають лідерських ролей, щоб не порушувати суспільних уявлень про фемінність. Стереотип подвійного стандарту в статевій моралі теж впливає на самоідентифікацію. Хлопці отримують більше схвалення за активність у статевих стосунках, тоді як дівчата стикаються із суворими моральними нормами. Це створює дисбаланс у ставленні до власної сексуальності та може спричинити внутрішні конфлікти. Стереотипи, пов'язані з професійними та сімейними ролями, обмежують молодь у виборі кар'єрного шляху. Жінок продовжують бачити у традиційних ролях опікунок родини, тоді як чоловіків – як головних годувальників. Наприклад, дівчата часто уникають технічних професій, а хлопці уникають сфер, пов'язаних із доглядом чи мистецтвом, через страх осуду. Стереотипи, що регулюють соціальний статус, закріплюють домінуючу роль чоловіків, знижуючи самооцінку жінок і обмежуючи їхні прагнення до суспільного успіху. Такі уявлення можуть також примушувати чоловіків відповідати стандартам домінування та сили, не даючи їм змоги проявляти власну чуттєвість чи емоції. Формування самоідентифікації підлітків відбувається під впливом цих стереотипів, які часто нав'язують їм соціально прийнятні ролі, не завжди враховуючи їхні здібності чи інтереси. Це обмежує свободу самовираження й потенціал молоді, стримуючи розвиток

їхніх талантів у сферах, які виходять за рамки традиційних уявлень про “чоловіче” і “жіноче” [49, 38, 1].

Характерною рисою підліткового віку є активне освоєння соціальних ролей, пов’язаних із чоловічою та жіночою ідентичністю. Особливості агресивної поведінки у представників різних статей відрізняються за характером, формою та інтенсивністю прояву, що свідчить про наявність гендерних відмінностей. Дослідники зазначають, що в чоловіків агресія, звісно в окремих випадках, отримує суспільне схвалення, тоді як агресивність у жінок найчастіше осуджується. Це може спонукати чоловіків демонструвати агресію в ситуаціях, де пасивність вважається недоречною, тоді як жінки часто уникають проявляння “маскулінних” емоцій через страх осуду. Дослідження показують, що чоловіки схильні до проявів агресії, особливо в умовах сильних провокацій, а хлопчики до десяти років отримують значно менше осуду за агресивну поведінку порівняно з дівчатками, що підтверджує зв’язок між гендером і агресією. У підлітковому віці такі тенденції стають особливо помітними та ризикованими.

Підлітковий період пов’язаний із численними викликами: внутрішніми труднощами, викликаними гормональними змінами, перебудовою самоідентифікації, соціальними конфліктами та зміною системи соціального контролю. Традиційні дитячі форми контролю, засновані на слухняності дорослим, уже втрачають актуальність, тоді як дорослі форми, які передбачають самоконтроль і свідому дисципліну, ще не сформувалися. У цей період гендерні стереотипи можуть мати суттєвий вплив на вибір друзів, захоплень та способів самовираження, що стають важливими складовими соціальної інтеграції. Суспільний тиск щодо відповідності очікуваним ролям часто спричиняє внутрішні конфлікти, знижує самооцінку та обмежує свободу вибору підлітків. Негативний вплив гендерних стереотипів проявляється у звуженні можливостей для самореалізації, створенні бар’єрів на шляху розвитку якостей, які не відповідають традиційним уявленням про “правильні” ролі чоловіків і жінок. Роль “мужності” має не лише позитивні аспекти, але й

значні негативні наслідки. Зокрема, в ситуаціях, які потребують прояву “жіночих” якостей, чоловіки, що строго дотримуються гендерних ролей, можуть стикатися з гендерно-рольовим стресом або конфліктом. Стрес проявляється через такі характеристики: обмежена емоційність, яка ускладнює вираження почуттів; гомофобія; прагнення постійного контролю над ситуаціями й людьми; стриманість у прояві сексуальної та емоційної прив’язаності; надмірна змагальність; погіршення фізичного здоров’я через нездоровий спосіб життя [13].

Вплив батьків на формування особистості дитини значною мірою залежить від їхніх ролей у сім’ї. Батька часто сприймають як суворішу й авторитарнішу постать, особливо у вихованні синів. Його психологічна близькість із дитиною трапляється рідше, ніж із матір’ю, і в більшості сімей саме мати має більший виховний вплив. Утім, роль батька залишається ключовою у розвитку соціально значущих рис, зокрема формуванні гендерної ідентичності. Його вплив сприяє розвитку почуття відповідальності, моральних якостей та “чоловічої гідності” у хлопчиків, тоді як для дівчат батько є першим прикладом чоловіка, на основі якого формуються базові моделі статево-рольової поведінки. У взаємодії з дитиною протилежної статі батьки частіше діють відповідно до суспільних норм, ніж зважають на індивідуальні риси дитини, що допомагає поєднати розвиток особистих властивостей із засвоєнням суспільних стандартів поведінки. Такі стереотипи формуються з дитинства й закріплюються у процесі соціалізації через вплив сім’ї, освіти, медіа та однолітків, формуючи самооцінку, цінності та життєві плани підлітків. Прийняття гендерної ролі супроводжується саморегуляцією, формуванням мотивації та моніторингом власної поведінки, відповідно до гендерних стереотипів. Кожна роль включає набір якостей, що відображають ідеали мужності чи жіночності. У підлітковому віці пошук себе та власних можливостей супроводжується відкриттям внутрішнього світу, що одночасно приносить радість і тривогу. Розрив між внутрішнім “Я” і зовнішнім може створювати проблеми самоконтролю. Це часто проявляється у вигляді

самокритики, скарг чи невпевненості, що у хлопців і дівчат відбувається по-різному. Дівчата легше виражають свої емоції у розмовах із подругами, що сприяє формуванню глибшої самосвідомості. Хлопці ж зазвичай передають свої почуття через заняття спортом, творчість чи музику, але рідше словами [7].

В Україні гендерні стереотипи все ще відіграють значну роль, особливо у сільській місцевості, де традиційні уявлення про ролі чоловіків і жінок залишаються сильними. Підлітки часто стикаються з тиском при виборі професій і життєвих орієнтирів. Наприклад, серед дівчат існує стереотип про “нежіночність” технічних чи наукових спеціальностей, через що вони переважно обирають гуманітарні професії. Американські науковці вивчають проблему гендерних стереотипів у ширшому контексті. Значний внесок у цій галузі зробила дослідниця Сандра Рут Ліпцис Бем, яка встановила, що підлітки, які вільно виражають свою індивідуальність і не дотримуються жорстких гендерних очікувань, мають вищу самооцінку та краще психологічне самопочуття. Дослідження американських фахівців доводять, що гендерні стереотипи впливають на поведінку молоді, зокрема на вибір освітніх і професійних шляхів. Зокрема, 68% підлітків у США визнають вплив медіа та соціальних мереж на їхню самооцінку, а майже половина відзначає, що прагне відповідати гендерним очікуванням задля соціального комфорту. Українські та американські підходи до дослідження гендерних стереотипів мають схожі аспекти, однак використовують різні методи. В Україні популярними є анкетування та інтерв'ю, які розкривають стереотипи в освіті, кар'єрі й соціальній поведінці, тоді як у США часто застосовуються психологічні тести та спостереження за поведінкою у контрольованих умовах. Обидва підходи вказують на значну роль медіа у формуванні гендерних уявлень. Майже 70% американських підлітків, які активно користуються соціальними мережами, демонструють стереотипні уявлення про зовнішність, поведінку й стиль життя, що відповідають певній статі. Українська молодь теж схильна сприймати соціальні мережі як джерело “правильних” гендерних ролей, що обмежує самовираження [6].

В обох країнах важливу роль у боротьбі з гендерними стереотипами відіграють батьки й освітяни, які допомагають підліткам критично оцінювати суспільні норми та протидіяти їхньому негативному впливу. Юність є періодом формування особистої ідентичності, коли гендерні стереотипи можуть як підтримувати, так і обмежувати розвиток індивідуальності. Соціальні очікування щодо “чоловічої” та “жіночої” поведінки змушують підлітків вибирати між відповідністю суспільним стандартам і власним самовираженням, що часто супроводжується внутрішнім конфліктом і знижує рівень самооцінки.

Дослідження показують, що молоді люди, які відчувають сильний тиск гендерних стереотипів, обмежують свої інтереси, що призводить до психологічного напруження або навіть депресії. Наприклад, хлопці, які цікавляться творчими чи гуманітарними дисциплінами, часто стикаються з осудом, що формує у них відчуття “неправильності”. Дівчата, які обирають технічні професії, також можуть відчувати тиск стереотипів, що впливає на їхню впевненість у собі. Відсутність підтримки з боку сім’ї, однолітків або школи лише посилює цей негативний вплив.

Однак підлітки, які отримують можливість вільно розвивати свою особистість без обмежень, зумовлених гендерними очікуваннями, формують здорову самооцінку й здатні повніше реалізувати свій потенціал. Важливим кроком у цьому напрямку є впровадження освітніх програм із розвитку критичного мислення, які допомагають молоді усвідомлено ставитися до стереотипів і створювати унікальну ідентичність, вільну від соціальних обмежень.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЯВЛЕНЬ ПРО ЖИТТЄВИЙ УСПІХ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

2.1. Характеристика вибірки, психологічного інструментарію та організаційних засад дослідження

Актуальність теми гендеру та статі останні роки активно набирає оберти та залишається однією з найбільш досліджуваних психологічних, соціальних та інших наукових експериментів. Вивчення гендерних питань є особливо важливим у контексті юнацького віку, коли процес формування самоїдентичності та самореалізації перебуває на піку своєї активності. Стереотипи та ярлики, що навішуються на юнаків зі сторони близького оточення, і не тільки, часто обмежують можливості молодих людей вільно самовиражатися та розвиватися. Це перешкоджає справжньому прагненню до саморозвитку і в деяких випадках навіть призводить до значного зниження самооцінки та розвитку психологічних травм. Такі упередження можуть стати бар'єром на шляху до досягнення успіху та формування об'єктивного уявлення про власні здібності, змушуючи молодих людей зосереджуватися на тому, щоб відповідати очікуванням інших, а не на своїх особистих цілях. Аналіз цих аспектів є важливим для розробки методів, спрямованих на підтримку впевненості молодих людей у своїх силах та створення середовища, де гендер не диктує обмежень для самореалізації.

Серед групи юнаків обох статей були проведені психодіагностичні методи, зокрема статево-рольовий опитувальник “Маскулінність-фемінність” С. Бем, з метою вимірювання ступеня прояву маскулінності-фемінності в кількісному вигляді та опитувальник “Особистісної орієнтації” Е. Шострома, з метою вивчення самоактуалізації особистості та особливостей її прояву серед осіб юнацького віку. Вибірка складалася зі 40 досліджуваних (20 дівчат та 20 хлопців), фігурують респонденти віком 18-23 р. Дослідження здійснювалося

онлайн, що забезпечило доступність для учасників. Отримані результати оброблялися згідно з чітко визначеними інструкціями, аналізувалися та описувалися у роботі.

Дослідження гендерних відмінностей проводилося у чотири послідовні етапи: збирання теоретичної бази, формування плану проведення, безпосереднє тестування та аналіз отриманих результатів.

У ході дослідження для вивчення гендерних характеристик досліджуваних, ступеня їх прояву та особливостей було застосовано методіку “Маскулінність-фемінність” С. Бем [20]. Ця методика дає змогу кількісно оцінити гендерні особливості особистості. Важливо, що авторка методики розглядає гендер не як дихотомічну шкалу, а як феномен із різною інтенсивністю прояву, що узгоджується з теоретичними основами дослідження.

Для вивчення самоактуалізації особистості та визначення особливостей її прояву було також використано опитувальник “Особистісна орієнтація” Е. Шострома [44], який включає 11 шкал. Ця методика дозволяє розглядати самоактуалізацію як багатогранне явище з різноманітними характеристиками та формами прояву.

З метою визначення особливостей зв'язку між гендерними характеристиками особистості та рівнем самоактуалізації було розраховано коефіцієнт кореляції Пірсона за допомогою програми Microsoft Office Excel. Це дозволяє оцінити силу і напрямок зв'язку між двома досліджуваними феноменами. У методиці “Маскулінність-фемінність” С. Бем показник гендеру у межах від 1 до 2,025 інтерпретується як фемінність, а від -1 до -2,025 – як маскулінність. Пряма кореляція між рівнем самоактуалізації та гендерними характеристиками свідчить про зв'язок між фемінністю та рівнем самоактуалізації, тоді як обернена кореляція вказує на зв'язок між маскулінністю та рівнем самоактуалізації.

2.2. Порівняне дослідження специфіки гендерних уявлень про життєвий успіх

Актуальність теми гендеру та статі останні роки активно набирає оберти та залишається однією з найбільш досліджуваних психологічних, соціальних та інших наукових експериментів. Вивчення гендерних питань є особливо важливим у контексті юнацького віку, коли процес формування самоїдентичності та самореалізації перебуває на піку своєї активності. Стереотипи та ярлики, що навішуються на юнаків зі сторони близького оточення, і не тільки, часто обмежують можливості молодих людей вільно самовиражатися та розвиватися. Це перешкоджає справжньому прагненню до саморозвитку і в деяких випадках навіть призводить до значного зниження самооцінки та розвитку психологічних травм. Такі упередження можуть стати бар'єром на шляху до досягнення успіху та формування об'єктивного уявлення про власні здібності, змушуючи молодих людей зосереджуватися на тому, щоб відповідати очікуванням інших, а не на своїх особистих цілях. Аналіз цих аспектів є важливим для розробки методів, спрямованих на підтримку впевненості молодих людей у своїх силах та створення середовища, де гендер не диктує обмежень для самореалізації.

Звісно, важливим аспектом таких досліджень є розробка психодіагностичних методик. Сандра Бем, американська психологиня, професорка Корнельського університету, зробила вагомий внесок у вивчення гендерних ролей та гендеру загалом.

Сандра Рут Ліпсиц Бем народилася в Піттсбурзі, штат Пенсильванія. Її батько – Пітер Ліпсиц – працював поштовим службовцем, а мати – Лілліан Ліпсиц – була секретаркою. У початковій школі Сандра наполягала на тому, щоб носити штани (вона відвідувала ортодоксальну єврейську школу), а її відмова носити спідницю мало не призвела до виключення. Цей ранній досвід, за словами її біографів, визначив наукові інтереси Сандри Бем у питаннях гендерних ролей, сексуальності та андрогінності.

Також, Бем розробила теорію гендерних схем і концепцію психологічної андрогінності, на яких базувалось створення її славнозвісного статево-рольового опитувальника. Теорія гендерних схем розглядає особливості статевої належності індивідів як основу для організації інформації про навколишній світ. Андрогінність – це одночасна присутність в однієї людини [стереотипних для суспільства](#) рис [чоловіка](#) і [жінки](#) (необов'язково у рівній мірі). Розрізняють [психологічну](#) андрогінність, яка проявляється у поведінці та виявляється у високих показниках одночасно за шкалами маскулінності і фемінності; [іміджеву](#) андрогінність, яка є поєднанням у зовнішньому вигляді чоловічих і жіночих рис [36]. У ряді досліджень андрогінність розглядають як окрему область гендерного континууму. Андрогінність не слід змішувати з [гермафродитизмом](#) – наявністю фізіологічних ознак обох статей.

На початку своєї кар'єри Сандра Бем створила статево-рольовий опитувальник, який також відомий як методика “Маскулінність-фемінність” (Bem Sex Role Inventory (BSRI)). Хоча створення опитувальника датується 1974 роком, доповнений практичний poradnik з його застосування Бем опублікувала лише у 1981 році. [33]. Згідно з poradnikom тест включає в себе 60 характеристик, з яких 20 пов'язані з маскулінністю, 20 – із фемінністю, а решта є нейтральними.

Метою опитувальника є вимірювання ступеню прояву рис, традиційно асоційованих із чоловічими чи жіночими гендерними ролями. Шляхом зіставлення фемінних і маскулінних рис, що їх містять описи узагальнених образів чоловіка й жінки, можна припустити ступінь впливу гендерних стереотипів на судження респондентів. Так, якщо в образі жінки домінують фемінні якості, то можна говорити про стереотипне бачення жінки (у чоловіка – навпаки).

Якщо за результатами набраних балів респондент досяг середніх показників маскулінних та фемінних якостей, це означає, що він належить до типу людей-андрогінів, яким підвладна будь-яка робота. Поведінка такої особистості досить гнучка, що дає змогу бути доброю людиною, чутливою, а

також сміливою, рішучою, здатною відстояти свої переконання, підтримати інших та повести їх за собою.

Респондентів, які набрали середню кількість балів за оцінкою фемінних якостей, що переважили маскулінні, можна віднести до категорії людей, на яких розраховують близькі, друзі, колеги. Проте в ситуаціях, які вимагають здатності взяти на себе керівництво справами, виявити наполегливість, настоювати на безумовному підпорядкуванні, їм може не вистачати сили характеру, такі особи схильні до уникання відповідальності, доручання вирішення своїх проблем іншим людям.

Респонденти з яскраво вираженими маскулінними якостями, з великою вірогідністю, здатні протистояти негараздам, згуртовувати оточуючих, надихати на досягнення цілей. Це люди орієнтовані на досягнення успіху, подолання перешкод, самоствердження, на справу, в процесі якої нехтують будь-якими сентиментами. Вони прагнуть виробляти у собі твердість духу і характеру. Вважається, що оточуючим іноді не вистачає від таких осіб емоційної підтримки, співчуття та ласкавих слів.

Через дванадцять років після опублікування повного практичного poradnika з застосування опитувальника Сандра ділиться зі світом революційною працею “Лінзи гендеру. Трансформація поглядів на проблему нерівності статей” (1993), в якій авторка спростовує теорію андрогінності та закликає науковців не займатися дослідженням рис, яких не існує, так як гендер являється всього лиш соціальним конструктом. Але незважаючи на це, дослідницька спільнота вирішила продовжити вивчення методики BSRI. Так, починаючи з 1998 та до 2001 року науковці всіляко експериментували над методикою Сандри Бем. В процесі дослідження думки науковців змінювали одна одну, якщо Шеріл Голт та Джон Елліс прийшли до висновку, що опитувальник можна вважати валідним [32], Роуз Гоффман у співавторстві з Леслі Бордерс опублікували кардинально інші висновки [31]. Маючи на меті перевірку діагностичної спроможності методики науковиці повністю відтворили оригінальний експеримент Сандри Бем: як за складом, так і за

об'ємом вибірки. Результати проведеного дослідження лише підтвердили теорію С. Бем викладену у праці “Лінзи гендеру. Трансформація поглядів на проблему нерівності статей”, у контексті невалідності використання шкал маскулінності та фемінності у дослідженні гендерної ідентичності. У сучасній психологічній науці методична цінність Статевро-рольового опитувальника Бем, навіть з урахуванням сумнівів щодо валідності його шкал маскулінності та фемінності, полягає у його потенціалі для вивчення гендерного концепту особистості.

Таблиця 2.1.

Результати, отримані з допомогою методу дослідження “Маскулінність-фемінність” С. Бем (чоловіча частина вибірки)

Шифр	IS С. Бем
1m21	-0,11
2m19	-0,81
3m19	0,23
4m22	-0,34
5m18	-0,46
6m23	-0,46
7m18	-0,23
8m19	0,23
9m21	0,46
10m19	-1,04
11m22	0,69
12m23	0
13m18	0,46
14m20	0
15m18	-0,69
16m21	-0,34
17m23	-0,34

Продовження табл. 2.2.

Шифр	IS С. Бем
18m19	-0,11
19m20	-0,34
20m21	0,92

У підсумку були отримані такі результати: серед чоловічої частини вибірки один респондент (10m19: -1,04) виявився маскуліним (див. табл. 2.1), в той час як більшість учасників репрезентували андрогінні риси, що наближалися до маскуліності, тобто певний баланс між стереотипно жіночими та чоловічими характеристиками з незначним домінуванням останніх.

Серед досліджуваних юнаків не виявлено яскраво вираженої маскуліності чи фемінності. Результати свідчать про нерівномірний розподіл маскуліних, фемінних і андрогінних типів серед чоловічої вибірки.

Таблиця 2.2.

Результати, отримані з допомогою методу дослідження “Маскуліність-фемінність” С. Бем (жіноча частина вибірки)

Шифр	IS С. Бем
1f20	1,62
2f20	0,92
3f21	0
4f18	0,58
5f23	0,34
6f18	0,92
7f19	-0,23
8f20	0,34
9f22	1,16
10f21	0,69
11f19	0,58
12f19	-0,69

Продовження табл. 2.2.

Шифр	IS С. Бем
13f23	1,39

14f18	0,46
15f21	-0,46
16f22	-0,23
17f21	-0,34
18f23	-0,69
19f18	1,16
20f22	0,34

За результатами тесту чотирьом досліджуваним дівчатам притаманна фемінність (1f20: 1,62; 9f22: 1,16; 13f23: 1,39; 19f18: 1,16) (див. табл. 2.2). Решта ж досліджуваних характеризується андрогінністю з відносним наближенням до фемінності. Серед досліджуваних не було зафіксовано яскраво виражених ознак маскулінності чи фемінності. Результати проведеного тестування демонструють нерівномірне розповсюдження серед респонденток маскулінних, фемінних та андрогінних характеристик із значним переважанням останніх. Хочеться акцентувати увагу на тому, що кількість фемінних дівчат перевищує кількість маскулінних хлопців.

Цьому можна дати просте пояснення – соціальні гендерні норми у суспільстві, що обмежують прояви таких характеристик, як агресивність, імпульсивність і домінантність, які традиційно вважаються чоловічими і входять до поняття маскулінності. Також, причиною домінування андрогінних типів серед жінок та нерівномірного розподілу маскулінних і фемінних типів є інтелектуальний розвиток суспільства, що сприяє стиранню чітких меж між традиційними гендерними ролями. Для успішної соціальної адаптації та ефективної взаємодії, кожна особистість, незалежно від біологічної статі, повинна володіти широким спектром різних характеристик, тоді як навішування ярликів, що базуються виключно на фізіологічній складовій, суттєво ускладнює цей процес.

Розглянемо другу методику у дослідженні питання гендерних особливостей уявлень про життєвий успіх у юнацькому віці, а саме

опитувальник особистісної орієнтації (Personal Orientation Inventory, POI) Е. Шострома.

Еверетт Лео Шостром був американським психологом і психотерапевтом, продюсер, прихильник гуманістичної психології, учень Абрахама Маслоу, обіймав посаду президента Американської психологічної асоціації. Його підхід до психотерапії був еклектичним, поєднуючи широкий спектр теорій, практик і досліджень. Найбільшу популярність він здобув завдяки своєму фільму “Три підходи до психотерапії” та відомій книзі “Людина – маніпулятор”. Шостром створив широко відомі тести, зокрема опитувальник особистісної орієнтації (Personal Orientation Inventory, POI) , який ми зараз, власне, будемо розглядати, а також такі опитувальники як Personal Orientation Dimensions, Pair Attraction Inventory і Caring Relationship Inventory [48].

Опитувальник особистісної орієнтації (Personal Orientation Inventory, POI) – це система, розроблена Шостромом у 1963 році та заснована на концепції Абрахама Маслоу та призначений для кількісної оцінки рівня самоактуалізації особистості. Вона складається зі 120 пар варіантів вибору, які утворюють десять підшкал. Ці підшкали розроблені для вивчення різних аспектів систем особистісних цінностей, що притаманні респонденту. Інструменти були обрані на основі концепцій цінностей, які, на думку Шострома, мають широку особистісну та соціальну значущість. Він стверджував, що ця система підходить для використання в різних сферах і дійсно застосовувалася в коледжах, бізнесі та клініках [23; 48; 29]. А. Маслоу, один із засновників гуманістичної теорії, вважав, що головними характеристиками особистості є прагнення до самореалізації, самовираження, творчості та любові. А. Маслоу ставить потребу в самоактуалізації на вершину ієрархії потреб. Він визнає існування фізіологічних потреб, але ставить їх нижче, слідом за ними потреба у безпеці та захищеності, далі – потреби приналежності та любові, а ще нижче – потреби в самоповазі. Інший підхід сформульований К. Гольдштейном і К. Роджерсом як внутрішній, єдиний, вроджений потяг. Спільним для всіх цих підходів є визнання позитивної, соціальної спрямованості самореалізації [39].

Ця методика відзначається низкою переваг, зокрема наявністю шкал, які дозволяють детально вивчати самоактуалізацію в операціоналізованій формі. Це відрізняє її від методик, що визначають рівень самоактуалізації як середній показник. Крім того, вона забезпечує отримання кількісних даних, що підвищує дослідницьку цінність результатів і значно розширює можливості їх інтерпретації.

Методика включає в себе 11 шкал:

- 1) орієнтація в часі;
- 2) цінності;
- 3) погляд на природу людини;
- 4) потреба у пізнанні;
- 5) прагнення до творчості або креативність;
- 6) автономність;
- 7) спонтанність;
- 8) саморозуміння;
- 9) самоцінність;
- 10) контактність;
- 11) гнучкість.

Максимальний бал за загальним показником може дорівнювати 100, а за кожною шкалою – 15.

1. Шкала орієнтації в часі відображає здатність людини жити моментом, насолоджуватися сьогоденням і не відкладати життя на невизначене “потім”, щоб уникнути втечі в спогади про минуле або фантазії про майбутнє. Високі показники за цією шкалою характерні для людей, які визнають цінність життя “тут і зараз”, вони вміють приймати реальність такою, якою вона є, і знаходити радість у теперішньому моменті. Низький результат показують люди, які надмірно зосереджені на травматичних або ідеалізованих минулих подіях, що супроводжуються почуттям провини чи втрати. Для них характерна невротична потреба досягнення, яка часто призводить до тривоги і навіть недовіри до себе та інших, невпевненості та страху перед

майбутнім. Це може вплинути на вашу здатність насолоджуватися життям і розвивати гармонійні стосунки з собою та навколишнім світом.

2. Шкала цінностей показує, наскільки людина приймає і поділяє фундаментальні цінності зрілої особистості. Високий результат за цією шкалою свідчить про орієнтацію на ідеали, які А. Маслоу визначав як базові для самоактуалізованої людини. Серед них: істина, добро, краса, цілісність, подолання дихотомії, життєвість, унікальність, досконалість, справедливість, порядок, простота, легкість і природність дій, відсутність зайвих зусиль тощо. Перевага цих цінностей вказує на прагнення до внутрішньої гармонії, люди з високими показниками за цією шкалою демонструють повагу до інших, уникають маніпуляцій і прагнуть будувати відносини на основі чесності, довіри й рівності. Низький результат, в свою чергу, говорить про орієнтир переважно на матеріальні або егоїстичні прагнення, уникаючи глибшого усвідомлення духовних понять. Це може проявлятися у прагматичному підході до життя, зосередженні на власних інтересах без урахування потреб інших, а також у схильності до маніпуляцій чи використання людей для досягнення особистих цілей.
3. Погляд на природу людини. Ця шкала відображає віру в людство та людський потенціал. Високий результат за цією шкалою свідчить про позитивне сприйняття оточуючих, яке стає основою для щирих, гармонійних і довірливих міжособистісних стосунків. Такі люди демонструють природну симпатію до людей, чесність, відкритість, доброзичливість і здатність уникати упереджень у взаємодії з іншими. В свою чергу низький показник може свідчити про невисокий рівень довіри до інших та переконаність у домінуванні егоїстичних чи негативних мотивів у поведінці інших. Такі люди можуть бути схильні до цинізму, упередженості, а також до уникання соціалізації через страх бути обманутими чи використаними.
4. Висока потреба в пізнанні притаманна особистостям, які прагнуть до самоактуалізації та завжди відкриті до нових вражень. Дана шкала відображає бажання до безкорисливого пізнання та інтересу до нового, яке

не обумовлене необхідністю задовольнити особисті потреби чи отримати користь. Такий підхід до пізнання, за А. Маслоу, є більш точним і глибоким, оскільки він вільний від викривлень, що виникають через бажання та потяги. Людина з високим результатом за цією шкалою вміє сприймати світ таким, яким він є, не осуджує і цінує реальність у її багатогранності. Натомість низький результат може свідчити про слабкий інтерес до пізнання нового, прагматичний або вузький підхід до отримання інформації, який зосереджений переважно на досягненні конкретних цілей чи задоволенні практичних потреб.

5. Шкала прагнення до творчості або креативність вказує на притаманний людині потяг до самовираження. Це не лише про мистецтво, а і про глибоке, оригінальне та нестандартне сприйняття світу, яке допомагає вирішувати завдання та знаходити нові шляхи розвитку. Люди, що отримали високі показники за цією шкалою, здатні підходити до вирішення проблем нестандартно. Вони часто сприймають життя через призму творчого самовираження і прагнуть залишити в ньому свій унікальний слід. Низький результат може свідчити про схильність до шаблонного мислення. Люди з такими показниками зазвичай тяжіють до стабільності та звичних рішень, уникаючи експериментів і новаторства.
6. На думку гуманістичних психологів, автономність є ключовим критерієм психічного здоров'я, що відображає цілісність і зрілість особистості. Самоактуалізація завжди автономна, незалежна та вільна, однак вона не передбачає відчуження чи ізоляції. За Е. Фроммом, автономність – це позитивна “свобода для” (здійснення потенціалу), на противагу негативній “свободі від” (звільнення від зовнішнього впливу). Високий результат за шкалою автономності свідчить про здатність людини приймати самостійні рішення, покладатися на власні сили та внутрішні цінності. Такі люди незалежні у своїх судженнях, здатні до саморефлексії та усвідомленого вибору. Низький результат може свідчити про залежність від зовнішніх обставин чи думок інших. Даний тип людей можуть проявляти себе як

невпевнені у власних рішеннях особистості, шукати постійного схвалення чи орієнтуватися на соціальні стандарти замість внутрішніх переконань. Вони частіше піддаються впливу середовища, що може обмежувати їхню здатність до особистісного зростання та повноцінного самовираження.

7. Спонтанність властива упевненим в собі та відкритим до світу людям, які прагнуть до самоактуалізації. У своїй природній формі спонтанність спостерігається найчастіше в маленьких дітей, оскільки з віком вона часто фруструється культурними нормами та соціальними обмеженнями. Високий результат за шкалою спонтанності вказує на здатність людини вільно виражати свої емоції, думки та бажання. Такі люди адаптивні, відкриті до нового досвіду та вміють діяти природно й невимушено, навіть у складних ситуаціях. Низький результат може свідчити про притаманну людині стриманість, схильність до надмірного контролю власної поведінки та орієнтацію на соціальні стандарти. Такі люди можуть уникати ризику чи експериментів через страх бути засудженими або не відповідати очікуванням оточення.
8. Саморозуміння характеризується здатністю людини точно виявляти свої бажання і потреби. Високий показник за цією шкалою свідчить про відкритість до власних емоцій і вміння уникати підміни власних оцінок зовнішніми стандартами. Люди з високими показниками саморозуміння не лише усвідомлюють свої справжні почуття, а й приймають їх, що дозволяє їм діяти впевнено, вони є незалежними у своїх судженнях, орієнтуються на власні внутрішні цінності та здатні протистояти зовнішньому тиску. Низький результат свідчить про схильність до орієнтації на думку оточення, залежність від соціального схвалення та невпевненість у власних бажаннях. Такі люди можуть відчувати розрив між своїми істинними потребами та тим, що вони вважають “правильним” згідно з суспільними очікуваннями.
9. Самоцінність – це фундаментальна складова психічного здоров’я та інтегрованості особистості. Вона характеризується позитивною, усвідомленою “Я-концепцією”, яка слугує основою для стійкої та адекватної

самооцінки. Це не показник завищеної самооцінки чи некритичного ставлення до себе, а, радше, відображає прийняття власної особистості з усіма її сильними й слабкими сторонами. Високі показники за цією шкалою свідчать про впевненість у собі, внутрішню гармонію та здатність адекватно оцінювати свої досягнення й недоліки. Низькі показники є характерними для людей із невротичними чи тривожними тенденціями. Вони часто сумніваються у власній цінності, мають занижену самооцінку й схильні до самокритики. Такі особистості можуть бути чутливими до критики з боку інших і відчувати труднощі у встановленні емоційного балансу, що впливає на їхню здатність до самореалізації та побудови гармонійних стосунків із оточенням.

10. Шкала контактності оцінює рівень товаришкості та здатності особистості встановлювати доброзичливі, міцні стосунки з іншими. Контактність у цьому контексті не означає лише комунікативні навички чи ефективність спілкування, а розуміється як схильність до побудови взаємно приємних і корисних контактів, що є основою для синергетичної установки особистості. Високі показники свідчать про відкритість, вміння взаємодіяти з людьми та здатність будувати довірливі стосунки. Такі особистості зазвичай мають широке коло соціальних зв'язків, комфортно почуваються у компанії й цінують щирість у відносинах. Низькі показники можуть вказувати на труднощі у встановленні контактів, що притаманно людям з тривожним розладом.
11. Шкала гнучкості. Ця шкала оцінює здатність особистості до адекватного самовираження та взаємодії без використання соціальних стереотипів чи шаблонів. Вона характеризується автентичністю, вмінням розкриватися перед співрозмовником і будувати відкриті, щирі стосунки без фальші чи маніпуляцій. Високі показники за цією шкалою свідчать про здатність до автентичного спілкування. Такі люди орієнтовані на щире, особистісне спілкування, що сприяє формуванню довірливих зв'язків. Вони не бояться самовираження і вміють гармонійно взаємодіяти з оточенням. Низькі

показники характерні для людей із ригідним мисленням або невпевненістю у власній соціальній привабливості. Вони можуть відчувати труднощі у відкритому вираженні своїх емоцій і думок, побоюючись бути незрозумілими чи відкинутими.

Таблиця 2.3

Результати, отримані за допомогою “Опитувальник особистісної орієнтації”

Е. Шостром (чоловіча частина вибірки)

Шкала	Шк. № 1	Шк. № 2	Шк. № 3	Шк. № 4	Шк. № 5	Шк. № 6	Шк. № 7	Шк. № 8	Шк. № 9	Шк. № 10	Шк. № 11	-X
Шифр	Шк. № 1	Шк. № 2	Шк. № 3	Шк. № 4	Шк. № 5	Шк. № 6	Шк. № 7	Шк. № 8	Шк. № 9	Шк. № 10	Шк. № 11	-X
1m21	9	6	7,5	3	8	5	6	4,5	10	7,5	6	6,59
2m19	12	9	7,5	9	11	11	11	15	11	9	10,5	10,54
3m19	13,5	7	1,5	10,5	7	7	2	7,5	7	7,5	7,5	7,09
4m22	7,5	6	6	9	7	6	3	6	4	7,5	10,5	6,59
5m18	4,5	10	7,5	7,5	11	11	9	2	10	9	6	7,95
6m23	10,5	9	6	4,5	10	7	5	3	7	6	6	6,72
7m18	10,5	9	7,5	9	8	8	5	4,5	5	9	9	7,68
8m19	9	8	4,5	10,5	10	10	10	6	7	10,5	7,5	8,45
9m21	7,5	6	1,5	4,5	5	2	3	7,5	4	4,5	4,5	4,54
10m19	9	10	4,5	12	11	10	9	12	12	9	7,5	9,63
11m22	7,5	10	7,5	9	11	8	7	7,5	7	6	9	8,13
12m23	4,5	6	4,5	7,5	9	8	8	7,5	8	7,5	6	6,95
13m18	7,5	6	6	9	5	5	6	10,5	4	10,5	9	7,13
14m20	4,5	8	3	6	12	8	5	7,5	9	3	9	6,81
15m18	10,5	8	9	9	8	10	8	9	8	7,5	6	8,45
16m21	12	7	4,5	6	6	10	9	10,5	11	10,5	10,5	8,81
17m23	4,5	10	4,5	6	6	8	6	7,5	9	6	4,5	6,54
18m19	7,5	6	6	4,5	3	10	10	10,5	10	9	7,5	7,63

Продовження табл. 2.3

Шкала	Шк. № 1	Шк. № 2	Шк. № 3	Шк. № 4	Шк. № 5	Шк. № 6	Шк. № 7	Шк. № 8	Шк. № 9	Шк. № 10	Шк. № 11	-X
Шифр	Шк. № 1	Шк. № 2	Шк. № 3	Шк. № 4	Шк. № 5	Шк. № 6	Шк. № 7	Шк. № 8	Шк. № 9	Шк. № 10	Шк. № 11	-X

19m20	9	10	7,5	6	12	4	6	6	8	6	7,5	7,45
20m21	9	12	7,5	9	9	6	7	7,5	4	9	7,5	7,95
-X	8,4	8,1	5,7	7,5	8,4	7,7	6,7	7,6	7,7	7,72	7,5	7,58

Варто зазначити, що середні результати за всіма шкалами є доволі рівномірними, без значних коливань чи стрибків у розвитку окремих аспектів самоактуалізації. Проте особливу увагу привертають результати учасників 2m19 та 10m19, які продемонстрували вищий рівень особистісної орієнтації порівняно з іншими. Досліджуваний 2m19 отримав високі бали за всіма шкалами, найнижчим серед яких виявився “Погляд на природу людини”. Схожий результат спостерігається у досліджуваного 10m19: хоча загальний рівень самоактуалізації є значним, ця ж шкала також продемонструвала відносно низькі показники.

Як видно з таблиці, “Погляд на природу людини” загалом має нижчі значення у більшості вибірки. Це вказує на те, що окремі представники чоловічої статі, юнаки не виняток, часто сприймають оточуючих із певною недовірою або обережністю. Важливо підкреслити, що для юнацького віку життєвий успіх може асоціюватися з прагненням до самостійності, досягненням конкретних цілей та утвердженням свого статусу серед однолітків. У цьому контексті високий рівень обережності та занижені показники за шкалою “Погляд на природу людини” можуть бути результатом недостатнього досвіду або впливу соціальних стереотипів про конкуренцію та необхідність обачності.

Юнакам також нерідко важко будувати довірливі й гармонійні стосунки через активний період формування їхньої самооцінки та уявлень про успіх. Їхні прагнення досягти визнання і самореалізації можуть спонукати до більш вибіркового підходу в стосунках із оточенням. Така поведінка може бути зумовлена не лише їхньою соціальною активністю, але й потребою доводити свою компетентність та здатність досягати поставлених цілей.

Утім, можна зробити висновок, що рівень самоактуалізації в загальній групі досліджуваних залишається достатньо гармонійним, хоча індивідуальні

особливості в сприйнятті життєвого успіху можуть мати значний вплив на певні аспекти їхньої поведінки та цінностей.

Таблиця 2.4

Результати, отримані за допомогою “Опитувальник особистісної орієнтації”

Е. Шостром (жіноча частина вибірки)

Шкала	Шк. № 1	Шк. № 2	Шк. № 3	Шк. № 4	Шк. № 5	Шк. № 6	Шк. № 7	Шк. № 8	Шк. № 9	Шк. № 10	Шк. № 11	-X
Шифр	Шк. № 1	Шк. № 2	Шк. № 3	Шк. № 4	Шк. № 5	Шк. № 6	Шк. № 7	Шк. № 8	Шк. № 9	Шк. № 10	Шк. № 11	-X
1f20	10,5	11	12	6	11	3	8	12	10	9	9	9,22
2f20	10,5	12	4,5	5	12	8	9	7,5	6	6	9	8,13
3f21	6	10	7,5	9	11	6	3	4,5	3	9	9	7,09
4f18	1,5	7	3	9	8	7	4	3	6	7,5	9	5,81
5f23	7,5	10	6	12	7	3	5	4,5	4	6	4,5	6,31
6f18	10,5	8	10,5	6	7	7	4	6	5	9	7,5	7,31
7f19	7,5	9	9	9	9	8	6	10,5	8	7,5	4,5	8
8f20	3	7	4,5	6	10	5	7	9	10	10,5	10,5	7,5
9f22	6	5	6	7,5	4	4	5	7,5	3	1,5	6	4,95
10f21	12	8	5	6	5	5	6	6	6	9	4,5	6,59
11f19	10,5	10	10,5	4	10	3	3	3,5	5	5	5	6,31
12f19	4,5	6	4,5	6	9	13	13	9	13	9	9	8,72
13f23	7,5	8	6	6	6	7	7	7,5	8	6	7,5	6,95
14f18	10,5	9	10,5	9	11	6	11	9	8	4,5	6	8,59
15f21	12	7	13	10,5	7	3	4	7,5	8	6	4,5	7,5
16f22	7,5	13	7,5	7,5	13	7	7	4,5	9	7,5	6	8,13
17f21	9	8	12	10,5	6	7	5	10,5	10	7,5	9	8,59
18f23	6	6	9	7,5	8	3	4	10,5	6	7,5	7,5	6,81
19f18	7,5	9	9	10,5	10	5	7	9	11	9	9	8,72
20f22	1,5	7,5	4,5	6	4	3	4	6	4	6	7,5	4,90
-X	7,5	8,5	7,7	7,6	8,4	5,5	6,1	7,3	7,1	7,1	7,2	7,31

Серед представниць жіночої вибірки найвищі показники спостерігаються за шкалами “Цінності” та “Креативність”. Це свідчить про наявність у цієї

групи творчого підходу до життя, нестандартного мислення у вирішенні проблем, а також про усвідомлення та прийняття цінностей зрілої особистості, таких як істина, добро та краса. Можна припустити, що високі результати за цими шкалами зумовлені традиційними суспільними очікуваннями щодо жінок, які часто асоціюються з добротою, чутливістю та емпатією. Важливо зазначити, що середні показники за всіма шкалами у жіночій групі є відносно збалансованими, без значних диспропорцій у розвитку окремих аспектів самоактуалізації. Проте, шкала “Автономності” демонструє дещо знижені результати. Цей факт можна інтерпретувати з огляду на те, що, незважаючи на досягнення емансипації та здобуття жінками низки прав і свобод, певна залежність від чоловіків у різних сферах життя все ще зберігається. Навіть за умов формальної рівноправності, жінки можуть бути змушені частково перекладати відповідальність на чоловіків, зокрема у фінансових питаннях, що, ймовірно, впливає на зниження рівня їхньої автономності. Варто також зауважити, що середній показник самоактуалізації у дівчат дещо нижчий, ніж у хлопців. У сучасному світі, де жінки мають доступ до освіти та досягають значних успіхів у різних сферах, потужний вплив гендерних стереотипів, особливо на дівчат старшого юнацького віку (18-23 роки), залишається відчутним. Вони все ще зазнають тиску з боку родичів та суспільства щодо традиційного “жіночого призначення”, що проявляється у нав’язливих, часто абсурдних, порадах про те, як їм “правильно” будувати життя. Ця проблема пов’язана з гендерними стереотипами про успіх, які фокусують жінок переважно на сімейній сфері, а не професійній чи особистісній. Дівчата, навіть маючи освіту та потенціал, стикаються з дилемою вибору між кар’єрою та сім’єю, адже суспільство нав’язує уявлення про успішну жінку як насамперед дружину та матір. Цей тиск стримує їхні амбіції та бажання самовдосконалення, а уявлення про гендерні ролі в досягненні успіху створюють додаткові перешкоди. Наприклад, дівчина може чути поради щодо “вчасно вийти заміж” та “народити дітей”, знецінення своїх професійних амбіцій, нав’язування певних професій або створення відчуття провини, якщо

вона віддає перевагу кар'єрі. Важливо усвідомлювати шкідливість цих стереотипів та підтримувати дівчат у їхніх прагненнях до самореалізації в усіх сферах життя.

Порівняльний аналіз результатів чоловічої та жіночої вибірок виявляє дві суттєві відмінності: жінки демонструють більшу залежність від думки оточуючих, на відміну від чоловіків, тоді як респонденти чоловічої статі виявили більшу недовіру до інших та схильні розглядати людську природу як потенційно зрадливу та недобру (шкала “Погляд на природу людини”). Ця тенденція у чоловіків може бути пов'язана з традиційною гендерною роллю захисника, яка передбачає насторожене ставлення до зовнішнього світу з метою забезпечення безпеки та добробуту сім'ї. Можна припустити, що схильність до конкуренції пов'язана з історичною складовою. Уявлення про чоловічий успіх, що базуються на досягненнях у конкурентному середовищі, впливають на формування такого погляду на людську природу. Цей паразитичний стереотип, в свою чергу, викликає у окремих осіб страх втратити позиції або не відповідати очікуванням щодо “чоловічої” успішності навіть у юнацькому віці.

Отже, серед чоловічої вибірки найвищі показники отримано за шкалами “Орієнтація у часі” та “Креативність”, тоді як серед жіночої – за шкалами “Цінності” та “Креативність”. Дівчата демонструють більшу залежність від оточуючих (шкала “Автономності”), порівняно з хлопцями які, зі свого боку, виявляють більшу недовіру до інших та схильні до негативної оцінки людської природи (шкала “Погляд на природу людини”). Загалом, слід констатувати, що респондентки продемонстрували відносно низькі показники за шкалою “Автономності”, а респонденти – за шкалою “Погляд на природу людини”.

2.3. Кореляційне дослідження гендерних уявлень про життєвий успіх

На основі проведених психодіагностичних методів, а саме статево-рольового опитувальника “Маскулінність-фемінність” С. Бем, з метою вимірювання ступеня прояву маскулінності-фемінності в кількісному вигляді та

опитувальника “Особистісної орієнтації” Е. Шострома, з метою вивчення самоактуалізації особистості та особливостей її прояву серед осіб юнацького віку, були обчисленні зв’язки між гендерними характеристиками досліджуваних та показниками самоактуалізації з використанням коефіцієнту кореляції Пірсона, який був обчислений у Microsoft Office Excel.

Таблиця 2.5

Обчислення коефіцієнту кореляції Пірсона між гендерними характеристиками та прагненням до самоактуалізації

Шифр	Р-ти мето- дики С. Бе м	Р-ти опитувальника Е. Шострома										
	Показник гендер	Шк. № 1 орієнтації у часі	Шк. № 2 цінностей	Шк. № 3 погляду на природу людини	Шк. № 4 потреби в пізнанні	Шк. № 5 креативності	Шк. № 6 автономності	Шк. № 7 спонтанності	Шк. № 8 саморозуміння	Шк. № 9 самоцінності	Шк. № 10 контактності	Шк. № 11 гнучкості у спілкуванні
1m21	-0,11	9	6	7,5	3	8	5	6	4,5	10	7,5	6
2m19	-0,81	12	9	7,5	9	11	11	11	15	11	9	10,5
3m19	0,23	13,5	7	1,5	10,5	7	7	2	7,5	7	7,5	7,5
4m22	-0,34	7,5	6	6	9	7	6	3	6	4	7,5	10,5
5m18	-0,46	4,5	10	7,5	7,5	11	11	9	2	10	9	6
6m23	-0,46	10,5	9	6	4,5	10	7	5	3	7	6	6
7m18	-0,23	10,5	9	7,5	9	8	8	5	4,5	5	9	9
8m19	0,23	9	8	4,5	10,5	10	10	10	6	7	10,5	7,5
9m21	0,46	7,5	6	1,5	4,5	5	2	3	7,5	4	4,5	4,5
10m19	-1,04	9	10	4,5	12	11	10	9	12	12	9	7,5
11m22	0,69	7,5	10	7,5	9	11	8	7	7,5	7	6	9
12m23	0	4,5	6	4,5	7,5	9	8	8	7,5	8	7,5	6
13m18	0,46	7,5	6	6	9	5	5	6	10,5	4	10,5	9
14m20	0	4,5	8	3	6	12	8	5	7,5	9	3	9

Продовження табл. 2.5

Шифр	Р-ти мето- дики С. Бе м	Р-ти опитувальника Е. Шострома										
	Показник гендер	Шк. № 1 орієнтації у часі	Шк. № 2 цінностей	Шк. № 3 погляду на природу людини	Шк. № 4 потреби в пізнанні	Шк. № 5 креативності	Шк. № 6 автономності	Шк. № 7 спонтанності	Шк. № 8 саморозуміння	Шк. № 9 самоцінності	Шк. № 10 контактності	Шк. № 11 гнучкості у спілкуванні
15m18	-0,69	10,5	8	9	9	8	10	8	9	8	7,5	6
16m21	-0,34	12	7	4,5	6	6	10	9	10,5	11	10,5	10,5
17m23	-0,34	4,5	10	4,5	6	6	8	6	7,5	9	6	4,5
18m19	-0,11	7,5	6	6	4,5	3	10	10	10,5	10	9	7,5
19m20	-0,34	9	10	7,5	6	12	4	6	6	8	6	7,5
20m21	0,92	9	12	7,5	9	9	6	7	7,5	4	9	7,5
1f20	1,62	10,5	11	12	6	11	3	8	12	10	9	9
2f20	0,92	10,5	12	4,5	5	12	8	9	7,5	6	6	9
3f21	0	6	10	7,5	9	11	6	3	4,5	3	9	9
4f18	0,58	1,5	7	3	9	8	7	4	3	6	7,5	9
5f23	0,34	7,5	10	6	12	7	3	5	4,5	4	6	4,5
6f18	0,92	10,5	8	10,5	6	7	7	4	6	5	9	7,5
7f19	-0,23	7,5	9	9	9	9	8	6	10,5	8	7,5	4,5
8f20	0,34	3	7	4,5	6	10	5	7	9	10	10,5	10,5
9f22	1,16	6	5	6	7,5	4	4	5	7,5	3	1,5	6
10f21	0,69	12	8	5	6	5	5	6	6	6	9	4,5
11f19	0,58	10,5	10	10,5	4	10	3	3	3,5	5	5	5
12f19	-0,69	4,5	6	4,5	6	9	13	13	9	13	9	9
13f23	1,39	7,5	8	6	6	6	7	7	7,5	8	6	7,5
14f18	0,46	10,5	9	10,5	9	11	6	11	9	8	4,5	6
15f21	-0,46	12	7	13	10,5	7	3	4	7,5	8	6	4,5
16f22	-0,23	7,5	13	7,5	7,5	13	7	7	4,5	9	7,5	6

Продовження табл. 2.5

Шифр	Р-ти методи С. Бе м	Р-ти опитувальника Е. Шострома										
	Показник гендер	Шк. № 1 орієнтації у часі	Шк. № 2 цінностей	Шк. № 3 погляду на природу людини	Шк. № 4 потреби в пізнанні	Шк. № 5 креативності	Шк. № 6 автономності	Шк. № 7 спонтанності	Шк. № 8 саморозуміння	Шк. № 9 самоцінності	Шк. № 10 контактності	Шк. № 11 гнучкості у спілкуванні
17f21	-0,34	9	8	12	10,5	6	7	5	10,5	10	7,5	9
18f23	-0,69	6	6	9	7,5	8	3	4	10,5	6	7,5	7,5
19f18	1,16	7,5	9	9	10,5	10	5	7	9	11	9	9
20f22	0,34	1,5	7,5	4,5	6	4	3	4	6	4	6	7,5
Коефіцієнт кореляції Пірсона		-0,01	0,12	0,01	-0,12	-0,13	-0,46	-0,14	-0,11	-0,37	-0,16	0,01

Шкала орієнтації у часі відображає здатність людини жити у стані “тут і зараз”, отримуючи повноту і задоволення від свого життя без схильності відкласти його “на потім”. Ця шкала майже не демонструє кореляції з гендерними характеристиками (-0,01) (див. табл. 2.5). Проте, враховуючи обернений характер кореляції, можна припустити наявність дуже слабкого зв’язку з маскулінністю.

Шкала цінностей, яка визначає, наскільки людина приймає цінності зрілої особистості (за А. Маслоу – істина, добро, самодостатність), має слабкий позитивний зв’язок із фемінністю (0,12) (див. табл. 2.5). Це свідчить про те, що більш виражена фемінність у особистості асоціюється з прагненням до гармонійного існування, побудови здорових стосунків і меншою схильністю до маніпуляцій оточуючими.

Шкала погляду на природу людини, яка показує рівень віри в людські можливості, прагнення до гармонійних взаємин та позитивного ставлення до

оточуючих, практично не має взаємозв'язку з гендерними характеристиками (0,01) (див. табл. 2.5).

Шкала потреби в пізнанні, що характеризує здатність до екзистенційного пізнання, інтерес до нового та залучення до об'єктів, які не мають прямого зв'язку із задоволенням базових потреб, демонструє слабку обернену кореляцію (-0,12) (див. табл. 2.5) з гендерними характеристиками, тобто корелює з маскулінністю. Це свідчить, що більш маскулінні особистості відкриті до нових переживань і досвіду.

Шкала креативності має слабку обернену кореляцію (-0,13) (див. табл. 2.5) з гендерними характеристиками, а саме з маскулінністю. Це означає, що більш маскулінна особистість схильна до творчого підходу у вирішенні життєвих завдань та проблемних ситуацій.

Шкала автономності, яка відображає незалежність, свободу особистості від впливу думок та оцінок з боку інших, має середню обернену кореляцію (-0,46) (див. табл. 2.5) з гендерними характеристиками, зокрема з маскулінністю. Це дозволяє дійти висновку, що самооцінка та Я-концепція маскулінних особистостей є менш чутливими до критики чи зауважень з боку оточення. Такі люди виступають авторитетами для самих себе, що є важливою складовою самоактуалізованої особистості.

Шкала спонтанності, яка демонструє здатність особистості розкривати свою справжню сутність перед світом, має слабкий рівень оберненої кореляції (-0,14) (див. табл. 2.5) із гендерними характеристиками. Це свідчить, що маскулінність асоціюється зі здатністю людини слідувати своїм внутрішнім поривам, свободою та природністю поведінки.

Шкала саморозуміння, яка характеризує чутливість особистості до власних емоцій, бажань і потреб, має слабкий обернений зв'язок (-0,11) (див. табл. 2.5) із гендерними характеристиками. Маскулінні особистості відзначаються меншою залежністю від психологічних захисних механізмів, не схильні підпорядковувати свої уподобання зовнішнім соціальним стандартам та є нонконформістами.

Шкала самоцінності, що відображає рівень впевненості в собі та позитивної Я-концепції, має середній рівень оберненої кореляції $(-0,37)$ (див. табл. 2.5) із гендерними характеристиками, зокрема з маскулінністю. Маскулінні особистості демонструють високу впевненість у собі та сформовану позитивну самооцінку, яка є джерелом їхньої стійкості. Варто зазначити, що шкали самоцінності, саморозуміння та спонтанності часто пов'язані між собою, проте результати нашого дослідження показали, що рівень кореляції самоцінності з маскулінністю є значно вищим.

Шкала контактності, яка вимірює рівень товаришкості, здатність до створення міцних та доброзичливих стосунків з іншими, має слабкий рівень оберненої кореляції $(-0,16)$ (див. табл. 2.5) із гендерними характеристиками. Це свідчить про те, що маскулінні особистості загалом орієнтовані на взаємно вигідні та приємні контакти з людьми.

Шкала гнучкості у спілкуванні, яка відображає відсутність соціальних стереотипів та здатність до адекватного самовираження, практично не має кореляції із гендерними характеристиками $(0,01)$ (див. табл. 2.5).

Таким чином, дослідження виявило середній рівень оберненої кореляції між гендерними характеристиками та шкалою автономності $(-0,46)$ (див. табл. 2.5), яка корелює із маскулінністю, а також між гендерними характеристиками та шкалою аутосимпатії $(-0,37)$, що також пов'язана із маскулінністю. Усі інші шкали демонструють низький або незначний рівень оберненої кореляції із гендерними характеристиками, за винятком шкал “Цінностей” $(0,12)$ (див. табл. 2.5), “Погляду на природу людини” $(0,01)$ та “Гнучкості у спілкуванні” $(0,01)$ (див. табл. 2.5), які мають слабку або незначну пряму кореляцію, тобто пов'язані з фемінністю.

Окрім цього, були проведенні розрахунки коефіцієнтів кореляції Пірсона хлопців та дівчат окремо.

Таблиця 2.6

Обчислення коефіцієнту кореляції Пірсона між гендерними характеристиками та прагненням до самоактуалізації (чоловіча частина вибірки)

Шифр	Р-ти методи С. Бе м	Р-ти опитувальника Е. Шострома											
Шифр	Показник	Шк. № 1 орієнтації у часі	Шк. № 2 цінностей	Шк. № 3 погляду на природу людини	Шк. № 4 потреби в пізнанні	Шк. № 5 креативності	Шк. № 6 автономності	Шк. № 7 спонтанності	Шк. № 8 саморозуміння	Шк. № 9 самоцінності	Шк. № 10 контактності	Шк. № 11 гнучкості у спілкуванні	X
1m21	-0,11	9	6	7,5	3	8	5	6	4,5	10	7,5	6	6,59
2m19	-0,81	12	9	7,5	9	11	11	11	15	11	9	10,5	10,54
3m19	0,23	13,5	7	1,5	10,5	7	7	2	7,5	7	7,5	7,5	7,09
4m22	-0,34	7,5	6	6	9	7	6	3	6	4	7,5	10,5	6,59
5m18	-0,46	4,5	10	7,5	7,5	11	11	9	2	10	9	6	7,95
6m23	-0,46	10,5	9	6	4,5	10	7	5	3	7	6	6	6,72
7m18	-0,23	10,5	9	7,5	9	8	8	5	4,5	5	9	9	7,68
8m19	0,23	9	8	4,5	10,5	10	10	10	6	7	10,5	7,5	8,45
9m21	0,46	7,5	6	1,5	4,5	5	2	3	7,5	4	4,5	4,5	4,54
10m19	-1,04	9	10	4,5	12	11	10	9	12	12	9	7,5	9,63
11m22	0,69	7,5	10	7,5	9	11	8	7	7,5	7	6	9	8,13
12m23	0	4,5	6	4,5	7,5	9	8	8	7,5	8	7,5	6	6,95
13m18	0,46	7,5	6	6	9	5	5	6	10,5	4	10,5	9	7,13
14m20	0	4,5	8	3	6	12	8	5	7,5	9	3	9	6,81
15m18	-0,69	10,5	8	9	9	8	10	8	9	8	7,5	6	8,45
16m21	-0,34	12	7	4,5	6	6	10	9	10,5	11	10,5	10,5	8,81

17m23	-0,34	4,5	10	4,5	6	6	8	6	7,5	9	6	4,5	6,54
18m19	-0,11	7,5	6	6	4,5	3	10	10	10,5	10	9	7,5	7,63
19m20	-0,34	9	10	7,5	6	12	4	6	6	8	6	7,5	7,45
20m21	0,92	9	12	7,5	9	9	6	7	7,5	4	9	7,5	7,95

Продовження табл. 2.6

Шифр	Р-ти мето- дики С. Бе м	Р-ти опитувальника Е. Шострома											
Шифр	Показник гендер	Шк. № 1 орієнтації у часі	Шк. № 2 цінностей	Шк. № 3 погляду на природу людини	Шк. № 4 потреби в пізнанні	Шк. № 5 креативності	Шк. № 6 автономності	Шк. № 7 спонтанності	Шк. № 8 саморозуміння	Шк. № 9 самоцінності	Шк. № 10 контактності	Шк. № 11 гнучкості у спілкуванні	X
X	-0,11	8,4	8,1	5,7	7,5	8,4	7,7	6,7	7,6	7,7	7,72	7,5	7,58
Коефіцієнт кореляції Пірсона		-0,15	-0,06	-0,20	-0,03	-0,22	-0,50	-0,32	-0,17	-0,65	-0,09	-0,03	-0,43

Аналіз результатів кореляції Пірсона виявив, що між гендерними характеристиками особистості та рівнем самоактуалізації у юнаків чоловічої статі спостерігається середня обернена кореляція (-0,43). Це свідчить про те, що зі зростанням рівня самоактуалізації показники гендерних характеристик стають ближчими до маскулінності. Іншими словами, чим більш маскулінний юнак, тим вищий у нього рівень самоактуалізації.

Додатково було проведено розрахунки коефіцієнта кореляції Пірсона для кожної шкали окремо. Результати показали, що існує висока обернена кореляція між маскулінністю та рівнем самоцінності у респондентів (-0,65), а також із рівнем автономності (-0,50). Шкала спонтанності продемонструвала середній рівень оберненої кореляції (-0,32). Шкали “Креативність” (-0,22), “Погляд на природу людини” (-0,20) та “Орієнтація у часі” (-0,15) (див.

табл. 2.6) мали низький рівень оберненої кореляції, проте цей зв'язок є помітним.

Таким чином, молоді люди з більш вираженими маскулініними рисами зазвичай демонструють позитивну Я-концепцію та більшу незалежність від зовнішніх оцінок, що є ключовими елементами самоактуалізованої особистості. Такі результати дозволяють припустити, що юнаки з достатнім розвитком маскулініних рис мають ширші можливості для розкриття свого потенціалу в сучасному соціумі.

Таблиця 2.7

Обчислення коефіцієнту кореляції Пірсона між гендерними характеристиками та прагненням до самоактуалізації (жіноча частина вибірки)

Шифр	Р-ти мето- дики С. Бе м	Р-ти опитувальника Е. Шострома											
Шифр	Показник табл. 2.6	Шк. № 1 орієнтації у часі	Шк. № 2 цінностей	Шк. № 3 погляду на природу людини	Шк. № 4 потреби в пізнанні	Шк. № 5 креативності	Шк. № 6 автономності	Шк. № 7 спонтанності	Шк. № 8 саморозуміння	Шк. № 9 самоцінності	Шк. № 10 контактності	Шк. № 11 гнучкості у спілкуванні	X
1f20	1,62	10,5	11	12	6	11	3	8	12	10	9	9	9,22
2f20	0,92	10,5	12	4,5	5	12	8	9	7,5	6	6	9	8,13
3f21	0	6	10	7,5	9	11	6	3	4,5	3	9	9	7,09
4f18	0,58	1,5	7	3	9	8	7	4	3	6	7,5	9	5,81
5f23	0,34	7,5	10	6	12	7	3	5	4,5	4	6	4,5	6,31
6f18	0,92	10,5	8	10,5	6	7	7	4	6	5	9	7,5	7,31
7f19	-0,23	7,5	9	9	9	9	8	6	10,5	8	7,5	4,5	8
8f20	0,34	3	7	4,5	6	10	5	7	9	10	10,5	10,5	7,5
9f22	1,16	6	5	6	7,5	4	4	5	7,5	3	1,5	6	4,95
10f21	0,69	12	8	5	6	5	5	6	6	6	9	4,5	6,59
11f19	0,58	10,5	10	10,5	4	10	3	3	3,5	5	5	5	6,31

12f19	-0,69	4,5	6	4,5	6	9	13	13	9	13	9	9	8,72
13f23	1,39	7,5	8	6	6	6	7	7	7,5	8	6	7,5	6,95
14f18	0,46	10,5	9	10,5	9	11	6	11	9	8	4,5	6	8,59
15f21	-0,46	12	7	13	10,5	7	3	4	7,5	8	6	4,5	7,5
16f22	-0,23	7,5	13	7,5	7,5	13	7	7	4,5	9	7,5	6	8,13
17f21	-0,34	9	8	12	10,5	6	7	5	10,5	10	7,5	9	8,59
18f23	-0,69	6	6	9	7,5	8	3	4	10,5	6	7,5	7,5	6,81

Продовження табл. 2.7

Шифр	Р-ти мето- дики С. Бе м	Р-ти опитувальника Е. Шострома											
Шифр	Показник табл. 2.7	Шк. № 1 орієнтації у часі	Шк. № 2 цінностей	Шк. № 3 погляду на природу людини	Шк. № 4 потреби в пізнанні	Шк. № 5 креативності	Шк. № 6 автономності	Шк. № 7 спонтанності	Шк. № 8 саморозуміння	Шк. № 9 самоцінності	Шк. № 10 контактності	Шк. № 11 гнучкості у спілкуванні	X
19f18	1,16	7,5	9	9	10,5	10	5	7	9	11	9	9	8,72
20f22	0,34	1,5	7,5	4,5	6	4	3	4	6	4	6	7,5	4,90
X	0,39	7,5	8,5	7,7	7,6	8,4	5,5	6,1	7,3	7,1	7,1	7,2	7,31
Коефіцієнт кореляції Пірсона		0,16	0,19	-0,12	-0,23	-0,08	-0,27	0,04	-0,04	-0,17	-0,14	0,13	-0,10

Коефіцієнт кореляції Пірсона між гендерними характеристиками та рівнем самоактуалізації у респонденток становить -0,10, що свідчить про наявність слабкої оберненої кореляції між цими показниками. Аналіз також виявив низький рівень оберненої кореляції між гендерними характеристиками та такими шкалами: “Автономність” (-0,27), “Потреба в пізнанні” (-0,23), “Самоцінність” (-0,17), “Контактність” (-0,14) та “Погляд на природу людини” (-0,12). Зі збільшенням рівня маскулінності у юначок спостерігається підвищення показників за цими шкалами.

На основі отриманих даних можна зробити висновок, що самоцінність, автономність і незалежність у самооцінці від впливу думок інших корелюють із рівнем розвитку маскулінності. Це характерно як для чоловічої, так і для жіночої вибірки. Отже, реалізація особистісного потенціалу пов'язана з рівнем маскулінності незалежно від статі.

Додатково обчислений коефіцієнт кореляції Пірсона показав слабкий позитивний зв'язок між фемінністю та такими шкалами: "Цінності" (0,19), "Орієнтація в часі" (0,16) та "Гнучкість у спілкуванні" (0,11) (див. табл. 2.7).

ВИСНОВКИ

Дослідження було спрямоване на з'ясування гендерних особливостей уявлень про життєвий успіх у юнацькому віці, зокрема на аналіз впливу гендерних стереотипів на формування самооцінки, життєвих цілей та емоційного розвитку. З огляду на це, у роботі було сформульовано три основні завдання: проаналізувати історичний розвиток гендерних ролей і їхній вплив на уявлення про успіх; дослідити роль гендерних стереотипів у вихованні, формуванні самооцінки та життєвих орієнтирів юнаків; оцінити можливості подолання гендерних стереотипів та їхній вплив на реалізацію індивідуального потенціалу молоді.

Об'єктом дослідження є процес формування уявлень про життєвий успіх у юнацькому віці, а предметом – гендерні особливості цих уявлень, з урахуванням впливу стереотипів. Для досягнення поставленої мети дослідження мало комплексний характер і складалося з двох основних розділів: теоретичного та емпіричного.

У **теоретичному розділі** було здійснено аналіз наукових підходів до вивчення гендерних ролей, їхньої еволюції та впливу на уявлення про життєвий успіх. Досліджено, як історично сформовані гендерні стереотипи впливали на особистісний розвиток, професійний вибір та соціалізацію молоді. Окрему увагу приділено механізмам передачі гендерних установок через виховання, освіти та масову культуру.

Емпіричний розділ містив результати власного дослідження, спрямованого на визначення зв'язку між гендерними характеристиками особистості та рівнем самоактуалізації у юнацькому віці. Для цього було використано психодіагностичні методики, зокрема статево-рольовий опитувальник “Маскулінність-фемінність” С. Бем, що дозволив оцінити рівень вираженості маскулінних і фемінних характеристик у досліджуваних, та опитувальник “Особистісної орієнтації” Е. Шострома, який застосовувався для вимірювання рівня самоактуалізації. Отримані дані були проаналізовані за

допомогою методів математичної статистики, зокрема коефіцієнта кореляції Пірсона, який дозволив оцінити взаємозв'язок між гендерними особливостями особистості та ступенем її самоактуалізації.

Відповідно до поставлених завдань, у роботі було детально проаналізовано такі аспекти:

1. Аналіз історичного розвитку гендерних ролей та їхнього впливу на формування уявлень про успіх. Історичний аналіз розвитку гендерних ролей демонструє, що уявлення про чоловічі та жіночі соціальні функції формувалися протягом століть під впливом культурних, релігійних та економічних факторів. У традиційних суспільствах жінки сприймалися переважно як хранительки домашнього вогнища, тоді як чоловікам відводилася роль здобувачів, воїнів, правителів та науковців. Такий поділ значною мірою обмежував можливості для реалізації особистісного потенціалу, адже уявлення про життєвий успіх та соціальну значущість будувалися відповідно до чітко визначених гендерних ролей.

У сучасному суспільстві відбулися значні зміни, які дозволили жінкам активно інтегруватися в усі сфери суспільного життя, зокрема політику, науку та бізнес. Однак, попри досягнутий прогрес, гендерні стереотипи, закладені в історичному контексті, продовжують впливати на уявлення молоді про успіх та формування життєвих орієнтирів. Хлопці досі зазнають тиску очікувань щодо необхідності домінування, високих досягнень та матеріальної забезпеченості, тоді як дівчатам нав'язується думка, що їхня життєва реалізація має бути пов'язана насамперед із сімейними обов'язками, підтримкою та гармонійними стосунками.

Історичне закріплення цих уявлень сприяло тому, що багато сфер діяльності все ще поділяються на “чоловічі” та “жіночі”, що обмежує можливості вибору та самореалізації молоді. Юнаки нерідко уникають професій, пов'язаних із доглядом, освітою чи мистецтвом, оскільки вони сприймаються як недостатньо престижні для чоловіків. Натомість дівчата часто відмовляються від кар'єри у сферах STEM (наука, технології, інженерія,

математика) через страх виглядати “нежіночно” або через занижену самооцінку. Отже, історично сформовані гендерні ролі продовжують впливати на життєві орієнтири сучасної молоді та визначення ними власного успіху.

2. Вплив гендерних стереотипів на виховання, самооцінку та життєві орієнтири юнаків. Гендерні стереотипи є важливим чинником, який впливає на виховання, формування самооцінки та вибір життєвих орієнтирів юнаків і дівчат. Вони передаються через сім'ю, освіту, культурні норми та медіапростір, що сприяє їхньому закріпленню в суспільстві.

Роль виховання у формуванні гендерних уявлень є ключовою. Батьки та освітяни, свідомо чи несвідомо, передають дітям гендерні установки, які визначають їхні очікувані соціальні ролі. Наприклад, хлопців заохочують бути рішучими, незалежними та цілеспрямованими, але не стимулюють до розвитку емоційного інтелекту, емпатії та співпереживання. Дівчатам, навпаки, прищеплюють лагідність, поступливість та турботливість, але не заохочують проявляти ініціативу, амбітність чи лідерські якості.

Такий підхід формує обмежене бачення власних можливостей, знижує самооцінку та позбавляє молодь шансів реалізувати себе у сферах, що виходять за рамки традиційних гендерних ролей. Хлопці можуть уникати професій, які вимагають розвиненої комунікації або емоційної чутливості, боячись виглядати “слабкими”. Дівчата, у свою чергу, можуть відмовлятися від кар'єрних амбіцій, побоюючись, що їхня успішність не відповідатиме соціальним очікуванням щодо жіночності.

Окрім виховання, суттєвий вплив мають медіа та популярна культура, які пропонують молоді шаблонні моделі успіху. Соціальні мережі, кіноіндустрія та реклама транслиують ідеї про “ідеальних” чоловіків і жінок: чоловіків як сильних, амбітних і впливових, а жінок як привабливих, турботливих і орієнтованих на сім'ю. Такі образи сприяють закріпленню гендерних стереотипів, обмежуючи можливості самовираження.

Вплив цих установок призводить до психологічного тиску на молодь, спричиняючи зниження самооцінки, страх суспільного осуду та внутрішні

конфлікти. Відхід від традиційних ролей нерідко супроводжується неприйняттям із боку суспільства, що може негативно впливати на емоційний стан юнаків і дівчат, а також обмежувати їхні шанси на повноцінну самореалізацію.

3. Можливості подолання гендерних стереотипів та їхній вплив на реалізацію потенціалу молоді. Подолання гендерних стереотипів є важливим фактором у забезпеченні рівності можливостей та повноцінного розвитку особистості. Гендерно-нейтральний підхід до виховання та освіти, а також розвиток критичного мислення можуть значно зменшити вплив цих обмежень.

Важливим кроком у цьому процесі є впровадження освітніх програм, які сприяють гендерній рівності. Навчальні заклади мають створювати середовище, у якому юнаки та дівчата можуть вільно обирати професії та захоплення без страху осуду. Важливою є також популяризація історій успішних жінок у науці, бізнесі та політиці, а також чоловіків, які досягли успіху у сферах, що традиційно вважалися “жіночими”.

Також необхідно проводити інформаційні кампанії, спрямовані на подолання гендерних стереотипів у масовій культурі. Засоби масової інформації відіграють ключову роль у формуванні суспільних уявлень, тому важливо змінювати стандартні моделі успіху та пропонувати альтернативні образи чоловіків і жінок, які виходять за межі традиційних ролей.

Подолання гендерних стереотипів дозволить молоді реалізувати власний потенціал без обмежень, зумовлених статевими відмінностями. Створення рівних можливостей сприятиме більшій свободі вибору, підвищенню самооцінки та розвитку суспільства в цілому.

Таким чином, проведене дослідження дало змогу не лише теоретично осмислити проблему гендерних стереотипів і їхнього впливу на уявлення про успіх, а й отримати емпіричні дані, що підтверджують або спростовують певні теоретичні положення. Отримані результати дозволяють зробити висновки щодо ролі гендерних характеристик у процесі самореалізації молоді та

можливих шляхів подолання обмежень, що накладаються суспільними стереотипами.

Отже, гендерні особливості уявлень про життєвий успіх відіграють значну роль у формуванні кар'єрних орієнтирів, самооцінки та життєвих прагнень молоді. Вони впливають на виховання, освіту та соціалізацію, створюючи бар'єри на шляху до повної самореалізації. Подолання гендерних стереотипів є не лише особистою справою, але й суспільною відповідальністю, яка вимагає змін на рівні виховання, освіти та культурних норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батьківство без стереотипів. Посібник-помічник для батьків та опікунів/-ок. ЮНІСЕФ, ГО “Дівчата”, 2024. – 52 с.
2. Боровцова М. С. Гендер як неповторна репрезентація статі / М.С. Боровцова // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Психологія. – 2012. – 17, вип. 5. – С. 6-12.
3. Боровцова М. С. Механізми становлення гендерної ідентичності особистості. – К.: Науково-практичний журнал “Наука і освіта”, 2011. С. 3-5.
4. Голубченко А. Статус жінки у Стародавньому світі та Середньовіччі: теоретико-правовий аспект / А. Голубченко // Law. State. Technology, Вип. 3, 2021. – С. 3-8.
5. Грей Джон. Чоловіки з Марса, жінки з Венери. – К.: КМ-Букс, 2015. – 312 с.
6. Гриневич Т.Л. Вплив гендерних стереотипів на процес соціалізації підлітків // Психологія особистості. 2017. № 6.
7. Заболотна Н.П. Гендерні стереотипи як обмежувальний фактор у розвитку підлітків // Психологічні науки. 2019. № 7.
8. Кубриченко Т.В. Генезис гендерних стереотипів // Вісник Дніпропетровського університету. Серія “Педагогіка і психологія”. Вип. 17, 2011. С 105-112.
9. Лок Джон. Два трактати про правління / пер. з англ. Павло Содомора. К.: Наш Формат, 2020. 312 с.
10. Підлісна Г.Н. Світ античної літератури. К.: Наукова думка, 1989. – 200 с.
11. Плутарх. Лікург // Плутарх. Вибрані життєпису: У 2-х т. Т.1. - М., 1986. С. 91-125.
12. СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ONLINE. ТОМИ 1-15 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://sum20ua.com/> – Назва з екрана.
13. Твій гайд із дорослішання без стереотипів. Порадник для підлітків. ЮНІСЕФ, ГО “Дівчата”, 2024. – 34 с.
14. Фемінність та маскулінність // Незалежний культурологічний часопис “Ї”. Вип. 27, 2003. – 284 с.

15. Фрицький О. Ф. Конституційно-правові аспекти забезпечення гендерної рівності в Україні / О.Ф. Фрицький, І.І. Романюк // Молодий вчений. – 2017. – № 5.1. С. 146-148.
16. Швець М. А. Антична традиція про становище жінок у Спарті / М.А. Швець Історіосфера: матеріали Шістнадцятої наук. конф. викладачів, здобувачів вищ. освіти та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, [7-8 квітня 2017 р.] / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського, Рада молодих учених та спеціалістів; [редкол.: Ю.А. Добролюбська (відп. ред.) та ін.]. – Одеса: [ПНПУ ім. К.Д. Ушинського], 2017. С. 29-31.
17. Ahrens C.J.C., Ryff C.D. Multiple roles and well-being: Sociodemographic and psychological moderators. *Sex Roles*. 2006; 55: 801-815.
18. Adler Alfred. *The Individual Psychology: A Systematic Presentation in Selections from His Writings*. – Harper Perennial, 1964. – 528 p.
19. Beauvoir, Simone de. *The Second Sex. Le deuxième sexe* copyright © 1949 by Éditions Gallimard, Paris. – Vintage Publishing, 2015. – 864 p.
20. Bem, Sandra Lipsitz. *Sex-Role Inventory: Professional manual* / S.L. Bem. – Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press, 1981.
21. Bem, Sandra Lipsitz. *The Lenses of Gender: Transforming the Debate on Sexual Inequality*. – Yale University Press, 1994. – 256 p.
22. Bem, Sandra Lipsitz. The measurement of psychological androgyny. // *ournal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(2). – P. 155-162. – URL: <https://doi.org/10.1037/h0036215>.
23. Brammer, Lawrence M., Shostrom, Everett L. *Therapeutic Psychology: Fundamentals of Counselling and Psychotherapy* – Prentice Hall, 1968.
24. Burn, Shawn M. *The Social Psychology of Gender*. – McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/Languages, 1995 – 233 p.
25. Cartwright Mark. *Women in Ancient Greece* // *World History Encyclopedia* – published on 27 July 2016 – URL: <https://www.worldhistory.org/article/927/women-in-ancient-greece/>.

26. Coole, Diana H. *Women in Political Theory: From Ancient Misogyny to Contemporary Fiction*. – Pearson Higher Education, 1993 – 300 p.
27. Foss, Sonja K.: *Invitational Rhetoric as a Feminist Challenge to the Rhetorical Tradition* / Interview conducted by Helene A. Shugart. April 2024. *Argumentation et analyse du discours* 32(32). URL: <https://journals.openedition.org/aad/7975>.
28. Haas Randall, Watson James, Buonasera Tammy, Southon John, Chen Jennifer C., Noe Sarah, Smith Kevin, Llave Carlos Viviano, Eerkens Jelmer, Parker Glendon. *Female hunters of the early Americas* // *Science Advances* – 4 Nov 2020 – Vol 6, Issue 45 – URL: <https://www.science.org/doi/10.1126/sciadv.abd0310>.
29. Hattie John. *A defence of the Shostrom personal orientation inventory: a rejoinder to Ray*. // *Personality and Individual Differences*, Volume 7, Issue 4, 1986 – P. 593-594.
30. Herrick, James A. *The History and Theory of Rhetoric: An Introduction*. 7th Edition. – Routledge, 2020. – 340 p.
31. Hoffman R.M. *Twenty-five years after the Bem Sex-Role inventory: A reassessment and new issues regarding classification variability*. // *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*. – 2001. – vol. 34(1). – P. 39-55.
32. Holt C.L. *Assessing the current validity of the Bem Sex-Role Inventory* / C.L. Holt, J.B. Ellis // *Sex Roles*. – 1998. – vol. 39. – P. 929-941.
33. Kaplan, Alexandra G. *Psychology and Sex Roles: An Androgynous Perspective*. – Scott Foresman & Co, 1980 – 402 p.
34. Kupers, Terry A. *Toxic Masculinity as a Barrier to Mental Health Treatment in Prison* // *Journal of Clinical Psychology* – 2005 – Vol. 61(6) – P. 713-724.
35. Liebowitz Etki. *Women in Antiquity: From Marginalization to Prominence* // *Manchester Journal of Jewish studies (1759-1953)* – December 2019 – P 103-119.
36. Lisowska Elżbieta. *Równouprawnienie kobiet i mężczyzn w społeczeństwie*. – Szkoła Główna Handlowa, 2008 – 215 str.

37. Marino, Katherine M. The International History of the US Suffrage Movement // National Park Service. URL: <https://www.nps.gov/articles/the-internationalist-history-of-the-us-suffrage-movement.htm>.
38. Martin, Carol Lynn, Cook Rachel E., Andrews Naomi C. Z. Reviving Androgyny: A Modern Day Perspective on Flexibility of Gender Identity and Behavior – Springer Science and Business Media LLC // Sex Roles, 2016 – № 9-10 – P. 592-603.
39. Maslow A.H. A Theory of Human Motivation. // Originally Published in Psychological Review, 50, 370-396. – An internet resource developed by Christopher D. Green York University, Toronto, Ontario. URL: <https://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>.
40. Morgan, David H. J. Discovering Men (Critical Studies on Men and Masculinities) – Routledge, 1992 – 240 p.
41. Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft/Register/Walther Judeich // Wikisource – URL: https://de.wikisource.org/wiki/Paulys_Realencyclop%C3%A4die_der_classischen_Altertumswissenschaft/Register/Walther_Judeich.
42. Rosaldo, Michelle Zimbalist, Lamphere Louise, Bamberger Joan. Woman, Culture, and Society. – Stanford University Press, 1974. – 352 p.
43. Scott, Joan Wallach. Gender and the Politics of History. – Columbia University Press, 1999 – 242 p.
44. Shostrom, Everett L. Personal Orientation Inventory. – Educational and Industrial Testing Service, 1974.
45. Taylor A. The Status of Women in Late Antiquity: Examining the Sociopolitical Climate, Societal Values, and Gender Role, 2019. URL: <http://www.inquiriesjournal.com/articles/1765/the-status-of-women-in-late-antiquityexamining-the-sociopolitical-climate-societal-values-and-gender-role>.
46. van Niekerk G. Stereotyping Women in Ancient Roman and African Societies: A Dissimilarity in Culture, 2000. URL: <http://local.droit.ulg.ac.be/sa/rida/file/2000/vanniekerk.pdf>

47. Votaw Kate. General Psychology for Honors Students / Kate Votaw // 25.4: Gender Roles. – University of Missouri–St. Louis, 2016 – 256 p.
48. Weiss, Arnold S. Shostrom's personal orientation inventory: Arguments against its basic validity. // Personality and Individual Differences, Volume 8, Issue 6, 1987 – P. 895-903.
49. Williams, John E., Best Deborah L. Measuring Sex Stereotypes: A Multination Study – SAGE Publications, Inc, 1990 – 384 p.
50. Wood, Julia T. Gendered Lives. 10th Edition. – Cengage Learning, 2012 – 416 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Бланк статево-рольового опитувальника С. Бем

01	Впевнений/-на у собі	31	Легко приймає рішення
02	Поступливий/-ва	32	Жалісливий/-ва до інших
03	Готовий/-ва допомогти	33	Щирий/-ра
04	Захищає власні переконання	34	Самодостатній/-ня
05	Життєрадісний/-на	35	Здатність утішити
06	Має мінливий настрій	36	Марнослашний/-на
07	Незалежний/-на	37	Владний/-на
08	Сором'язливий/-ва	38	Розмовляє м'яким голосом
09	Сумлінний/-на	39	Привабливий/-ва
10	Спортивний/-на	40	«Мужній/-я»
11	Ласкавий/-ва	41	Сердечний/-на
12	Артистичний/-на	42	Серйозний/-на
13	Наполегливий/-ва	43	Готовий/-ва взяти на себе відповідальність
14	Схильний/-на лестити	44	Ніжний/-на
15	Щасливий/-ва	45	Доброзичливий/-ва
16	Сильна особистість	46	Агресивний/-на
17	Відданий/-на	47	Довірливий/-ва
18	Непередбачуваний/-на	48	Неорганізований/-на
19	Вольовий/-ва	49	Виступає лідером/-кою
20	«Жіночний/-на»	50	По-дитячому безпосередній/-ня
21	Надійний/-на	51	Легко пристосовується
22	Аналітичний/-на	52	Спирається на особисті інтереси
23	Співчутливий/-ва	53	Уникає нецензурну лексику
24	Ревнивий/-ва	54	Непослідовний/-на

25	Здібний/-на до лідерства	55	Конкурує з іншими
26	Уважний/-на до потреб інших	56	Любить дітей
27	Правдивий/-ва	57	Тактовний/-на
28	Схильний/-на ризикувати	58	Амбітний/-на
29	Чуйний/-на	59	Чемний/-на
30	Замкнутий/-та	60	Слідує прийнятим нормам поведінки

Ключ до тесту С. Бем.:

- ✓ Кожному пункту присвоюється категорія за наступною схемою: М — маскулінність, F — фемінність, N — нейтральність.
- ✓ Маскулінність (“так”): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58.
- ✓ Фемінність (“так”): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59.
- ✓ Інші пункти – нейтральні.

Кожен респондент отримує три оцінки — одну для кожної категорії. Оцінки маскулінності та фемінності обчислюються як середнє значення всіх відповідей у кожній категорії, респонденту необхідно оцінити себе згідно з кожною характеристикою присвоюючи пункту числове значення від 1 до 7, що являється ступенем вираженості конкретної риси. Результати вказують на те, наскільки людина схильна до однієї чи іншої характеристики особистості [22].

За кожний збіг відповіді із ключем нараховується 1 бал. Потім визначаються показники фемінності (F) і маскулінності (M) у відповідності з наступними формулами.

Показник фемінності (F), маскулінності (M) і основний індекс IS вираховується згідно із формулою: $F = (\text{сума балів з фемінності}) : 20$, $M = (\text{сума балів з маскулінності}) : 20$, $IS = (F - M) * 2,322$. Величина індексу, що був отриманий, співвідноситься з такими показниками: андрогінність – індекс в

межах від -1 до +1; маскулінність – індекс менше -1, яскрава вираженість – менше - 2,025; фемінність – індекс більше +1, яскрава вираженість – більше +2,025.

Основний індекс IS визначається як:

$$IS = (F - M) \times 2,322.$$

Якщо величина індексу IS укладена в межах від -1 до +1, робиться висновок про андрогінність. Якщо індекс менше -1 ($IS < -1$), тоді робиться висновок про маскулінність, а якщо індекс більше +1 ($IS > 1$) – про фемінінність. При цьому, у випадку коли $IS < -2,025$, говорять про яскраво виражену маскулінність, а якщо $IS > +2,025$ – говорять про яскраво виражену фемінінність.

Опитувальник особистої орієнтації Е. Шострома

МЕТОДИКА

1. А) Настане час, коли я заживу по-справжньому, не так, як зараз.
Б) Я впевнений, що живу по-справжньому вже зараз.
2. А) Я дуже захоплений власною професією.
Б) Не можу сказати, що мені подобається моя робота і те, чим я займаюсь.
3. А) Якщо незнайома людина зробить мені послугу, я почуваю себе зобов'язаним їй.
Б) Приймаючи послугу незнайомої людини, я не почуваю себе зобов'язаним їй.
4. А) Мені буває важко зрозуміти свої почуття.
Б) Я завжди можу зрозуміти свої почуття.
5. А) Я часто замислююсь над тим, чи правильно я поведив себе в тій або іншій ситуації.
Б) Я рідко замислююсь над тим, наскільки правильна моя поведінка.
6. А) Я внутрішньо ніяковію, коли мені говорять компліменти.
Б) Я рідко ніяковію, коли мені кажуть компліменти.
7. А) Здатність до творчості – природна властивість людини.
Б) Далеко не всі люди наділені здатністю до творчості.
8. А) У мене не завжди вистачає часу на те, щоб стежити за новинами літератури і мистецтва.
Б) Я докладаю зусиль, намагаючись стежити за новинами літератури і мистецтва.
9. А) Я часто приймаю ризиковані рішення.
Б) Мені важко приймати ризиковані рішення.

10. А) Інколи я можу дати співрозмовнику зрозуміти, що він мені здається дурним і нецікавим.
Б) Я вважаю неприпустимим дати зрозуміти людині, що вона мені здається дурною і нецікавою.
11. А) Я люблю залишати приємне «на потім».
Б) Я не залишаю приємне «на потім».
12. А) Я вважаю нечемним переривати розмову, якщо вона цікава тільки моєму співрозмовнику.
Б) Я можу швидко і невимушено переривати розмову, яка цікава тільки одній стороні.
13. А) Я прагну до досягнення внутрішньої гармонії.
Б) Стан внутрішньої гармонії майже недосяжний.
14. А) Не можу сказати, що я собі подобаюсь.
Б) Я собі подобаюсь.
15. А) Я думаю, що більшості людей можна довіряти.
Б) Думаю, що без крайньої необхідності людям довіряти не варто.
16. А) Погано оплачувана робота не може приносити задоволення.
Б) Цікавий, творчий вміст роботи – сам по собі нагорода.
17. А) Досить часто мені нудно.
Б) Мені ніколи не буває нудно.
18. А) Я не буду відступати від власних принципів навіть заради корисних справ, за які міг би розраховувати на людську вдячність.
Б) Я б відступив від своїх принципів заради справ, за які люди були б мені вдячні.
19. А) Інколи мені важко бути щирим.
Б) Мені завжди вдається бути щирим.
20. А) Коли я подобаюсь собі, мені здається, що я подобаюсь і оточуючим.
Б) Навіть коли я собі подобаюсь, я розумію, що є люди, яким я неприємний.

21. А) Я довіряю своїм зненацька виниклим бажанням.
Б) Свої раптові бажання я завжди намагаюся осмислити.
22. А) Я повинен бути досконалим у всьому, що я роблю.
Б) Я не занадто засмучуюсь, якщо мені не вдається бути досконалим.
23. А) Егоїзм – природна властивість будь-якої людини.
Б) Більшості людей егоїзм не властивий.
24. А) Якщо я не відразу знаходжу відповідь на питання, то можу відкласти його на невизначений час.
Б) Я буду шукати відповідь на питання, що цікавить мене, незважаючи на витрати часу.
25. А) Я люблю перечитувати книги, які мені сподобались.
Б) Краще прочитати нову книгу, ніж повертатися до прочитаної.
26. А) Я намагаюся поводитись так, як очікують оточуючі.
Б) Я не схильний задумуватись над тим, чого чекають від мене оточуючі.
27. А) Минуле, нинішнє і майбутнє здаються мені єдиним цілим.
Б) Думаю, моє нинішнє не дуже пов'язане з минулим або майбутнім.
28. А) Більша частина того, що я роблю, приносить мені задоволення.
Б) Лише деякі з моїх занять по-справжньому мене тішать.
29. А) Прагнучи розібратись в характері і почуттях оточуючих, люди часто бувають нетактовні.
Б) Прагнення розібратись в характері і почуттях оточуючих людей цілком природне і виправдовує деяку нетактовність.
30. А) Я добре знаю, які почуття я здатен відчувати, а які ні.
Б) Я ще не зрозумів до кінця, які почуття я здатен відчувати.
31. А) Я відчуваю докори сумління, якщо серджусь на тих, кого люблю.
Б) Я не відчуваю докорів сумління, якщо серджусь на тих, кого люблю.
32. А) Людина повинна спокійно ставитись до того, що вона може почути про

себе від інших.

Б) Цілком природно образитись, почувши неприємну думку про себе.

33. А) Зусилля, яких вимагає пізнання істини, варті того, бо приносять користь.

Б) Зусилля, яких вимагає пізнання істини, варті того, бо приносять задоволення.

34. А) В складних ситуаціях треба діяти випробовуваними засобами – це гарантує успіх.

Б) В складних ситуаціях треба знаходити принципово нові рішення.

35. А) Люди рідко дратують мене.

Б) Люди часто мене дратують.

36. А) Якщо б була можливість повернути минуле, я б там багато чого змінив.

Б) Я задоволений своїм минулим і не хочу в ньому нічого змінювати.

37. А) Головне в житті – приносити користь і подібатись людям.

Б) Головне в житті – робити добро і служити істині.

38. А) Інколи я боюся виглядати занадто ніжним.

Б) Я ніколи не боюся проявляти свою ніжність.

39. А) Я вважаю, що висловити свої почуття важливо за будь-яких обставин.

Б) Не варто необдуманно висловлювати свої почуття, не зваживши ситуацію.

40. А) Я вірю в себе лише тоді, коли відчуваю, що можу вирішити свої проблеми.

Б) Я вірю в себе навіть тоді, коли не здатен вирішити свої проблеми.

41. А) Здійснюючи вчинки, люди керуються взаємними інтересами.

Б) По своїй природі люди схильні піклуватись лише про власні інтереси.

42. А) Мене цікавлять всі нововведення в моїй професійній сфері.

Б) Я скептично відношусь до більшості нововведень в своїй професійній області.

43. А) Я думаю, що творчість повинна приносити користь людям.

- Б) Я вважаю, що творчість повинна приносити людям задоволення.
44. А) У мене завжди є своя власна точка зору з важливих питань.
Б) Формуючи свою точку зору, я схильний прислуховуватися до думок поважних і авторитетних людей.
45. А) Секс без любові не є цінністю.
Б) Навіть без любові секс – дуже значуща цінність.
46. А) Я почуваю себе відповідальним за настрій співрозмовника.
Б) Я не почуваю себе відповідальним за це.
47. А) Я легко мирюся зі своїми слабкостями.
Б) Змиритися зі своїми слабкостями мені не легко.
48. А) Успіх в спілкуванні залежить від того, на скільки людина здатна розкрити себе іншому.
Б) Успіх в спілкуванні залежить від уміння підкреслити свої переваги і приховати недоліки.
49. А) Моє почуття самоповаги залежить від того, чого я досягнув.
Б) Моє почуття самоповаги не залежить від моїх досягнень.
50. А) Більшість людей призвичаїлися діяти “за лінією найменшого опору”.
Б) Думаю, що більшість людей до цього не схильні.
51. А) Вузька спеціалізація необхідна для вченого.
Б) Заглиблення у вузьку спеціалізацію робить людину обмеженою.
52. А) Дуже важливо, чи є у людини в житті радощі пізнання і творчості.
Б) В житті дуже важливо приносити користь людям.
53. А) Мені подобається брати участь в палких суперечках.
Б) Я не люблю суперечок.
54. А) Я цікавлюся віщуваннями, гороскопами, астрологічними прогнозами.
Б) Подібні речі мене не цікавлять.
55. А) Людина повинна працювати заради задоволення своїх потреб і блага

своєї сім'ї.

Б) Людина повинна працювати, щоб реалізувати свої здібності і бажання.

56. А) У вирішенні особистих проблем я керуюсь загальновизнаними уявленнями.

Б) Свої проблеми я вирішую так, як вважаю за потрібне.

57. А) Воля потрібна для того, щоб стримувати бажання і контролювати почуття.

Б) Головне призначення волі – підштовхувати зусилля і збільшувати енергію людини.

58. А) Я не соромлюсь своїх слабкостей перед друзями.

Б) Мені нелегко виявляти свої слабкості навіть перед друзями.

59. А) Людині властиве прагнення до нового.

Б) Люди прагнуть до нового лише за необхідністю.

60. А) Я думаю, що вираз “вік живи – вік навчайся” є невірним.

Б) Вираз “вік живи – вік навчайся” я вважаю правильним.

61. А) Я думаю, що сенс життя полягає в творчості.

Б) Навряд чи в творчості можна знайти сенс життя.

62. А) Мені буває непросто познайомитися з людиною, яка мені симпатична.

Б) Я не маю труднощів, знайомлячись з будь-ким.

63. А) Мене засмучує, що значна частина життя минає даремно.

Б) Не можу сказати, що деяка частина мого життя минає даремно.

64. А) Для обдарованої людини є неприпустимим нехтування своїм обов'язком.

Б) Талант і здібність важать більше, ніж обов'язок.

65. А) Мені добре вдається маніпулювати людьми.

Б) Я вважаю, що маніпулювати людьми неетично.

66. А) Я намагаюся уникати засмучення.

- Б) Я роблю те, що вважаю за потрібне, незважаючи на можливі засмучення.
67. А) В більшості ситуацій я не можу дозволити собі блазнювати.
Б) Є безліч ситуацій, в яких я можу дозволити собі блазнювати.
68. А) Критика на мою адресу знижує мою самооцінку.
Б) Критика практично не впливає на мою самооцінку.
69. А) Заздрість властива тільки невдахам, що вважають, що їх обійшли.
Б) Більшість людей заздрісні, хоча і намагаються це приховати.
70. А) Вибираючи для себе заняття, людина повинна враховувати його суспільну значимість.
Б) Людина повинна займатися передусім тим, що їй цікаво.
71. А) Я думаю, що для творчості необхідні знання в обраній області.
Б) Я думаю, що знання для цього зовсім не обов'язкові.
72. А) Я можу сказати, що живу з відчуттям щастя.
Б) Я не можу сказати, що живу з відчуттям щастя.
73. А) Я думаю, що люди мають аналізувати себе і своє життя.
Б) Я вважаю, що самоаналіз приносить більше шкоди, ніж користі.
74. А) Я намагаюся знайти обґрунтування навіть для тих своїх вчинків, котрі роблю просто тому, що мені це хочеться.
Б) Я не шукаю обґрунтування для своїх дій і вчинків.
75. А) Я впевнений, що кожний може прожити своє життя так, як йому хочеться.
Б) Я думаю, що у людини мало шансів прожити своє життя так, як хотілося б.
76. А) Про людину ніколи не можна сказати із впевненістю, добра вона або зла.
Б) Зазвичай оцінити це в людині дуже легко.
77. А) Для творчості потрібно дуже багато вільного часу.
Б) Мені здається, що в житті завжди можна знайти час для творчості.

78. А) Зазвичай я бажаю переконати співрозмовника, що я правий.
Б) В суперечці я намагаюся зрозуміти точку зору співрозмовника, а не переконати його.
79. А) Якщо я роблю щось винятково для себе, мені буває ніяково.
Б) Я не відчуваю ніяковості в такий ситуації.
80. А) Я вважаю себе творцем свого майбутнього.
Б) Навряд чи я сильно впливаю на власне майбутнє.
81. А) Вираз “добро має бути з кулаками” я вважаю правильним.
Б) Навряд чи правильний вираз “добро має бути з кулаками”.
82. А) Я думаю, недоліки людей значно помітніші, ніж їхні чесноти.
Б) Чесноти людини побачити значно легше, ніж її недоліки.
83. А) Інколи я боюся бути самим собою.
Б) Я ніколи не боюся бути самим собою.
84. А) Я намагаюся не згадувати про свої минулі неприємності.
Б) Час від часу я схильний повертатися до спогадів про минулі невдачі.
85. А) Я вважаю, що метою життя повинно бути щось значне.
Б) Я зовсім не вважаю, що метою життя неодмінно повинно бути щось значне.
86. А) Люди прагнуть того, щоб розуміти і довіряти одне одному.
Б) Замикаючись в колі власних інтересів, люди не розуміють оточуючих.
87. А) Я намагаюся не бути “білою вороною”.
Б) Я дозволяю собі бути “білою вороною”.
88. А) В довірливій бесіді люди звичайно щирі.
Б) Навіть в довірливій бесіді людині важко бути щирою.
89. А) Буває, що я соромлюсь виявляти свої почуття.
Б) Я ніколи цього не соромлюсь.
90. А) Я можу робити щось для інших, не вимагаючи, щоб вони це оцінили.

- Б) Я маю право очікувати від людей, що вони оцінять те, що я для них роблю.
91. А) Я виявляю свою приязнь до людини незалежно від того, чи взаємна вона.
Б) Я рідко виявляю свою приязнь до людини, не будучи впевненим, що вона взаємна.
92. А) Я думаю, що в спілкуванні потрібно відкрито виявляти своє незадоволення іншими.
Б) Мені здається, що в спілкуванні люди повинні приховувати взаємне незадоволення.
93. А) Я приймаю наявність протиріч в самому собі.
Б) Внутрішні протиріччя знижують мою самооцінку.
94. А) Я прагну відкрито висловлювати свої почуття.
Б) Думаю, що у відкритому виявленні почуттів завжди є елемент нестриманості.
95. А) Я впевнений в собі.
Б) Не можу сказати, що я впевнений в собі.
96. А) Досягнення щастя не може бути головною метою людських стосунків.
Б) Досягнення щастя – головна мета людських стосунків.
97. А) Мене люблять, тому що я цього заслуговую.
Б) Мене люблять, тому що я сам здатен любити.
98. А) Нерозділене кохання здатне зробити життя нестерпним.
Б) Життя без кохання гірше, ніж нерозділене кохання в житті.
99. А) Якщо розмова не вдалася, я спробую побудувати її інакше.
Б) Зазвичай в тому, що розмова не склалася, винувата неувважність співрозмовника.
100. А) Я намагаюся справити на людей гарне враження.
Б) Люди бачать мене таким, який я насправді.

МЕТОДИКА

Ключ № 1. *Прагнення до самоактуалізації виявляється такими пунктами тесту:*

1. Б 16. Б 31. Б 46. Б 61. А 76. А 91. А
2. А 17. Б 32. А 47. А 62. Б 77. Б 92. А
3. Б 18. А 33. Б 48. А 63. Б 78. Б 93. А
4. Б 19. Б 34. Б 49. Б 64. Б 79. Б 94. А
5. Б 20. Б 35. А 50. Б 65. Б 80. А 95. А
6. Б 21. А 36. Б 51. Б 66. Б 81. Б 96. Б
7. А 22. Б 37. Б 52. А 67. Б 82. Б 97. Б
8. Б 23. Б 38. Б 53. А 68. Б 83. Б 98. Б
9. А 24. Б 39. А 54. Б 69. А 84. А 99. А
10. А 25. А 40. Б 55. Б 70. Б 85. А 100. Б
11. А 26. Б 41. А 56. Б 71. Б 86. А
12. Б 27. А 42. А 57. Б 72. А 87. Б
13. А 28. А 43. Б 58. А 73. А 88. А
14. Б 29. Б 44. А 59. А 74. Б 89. Б
15. А 30. А 45. А 60. Б 75. А 90. А

Оціночна шкала:

Кількість збігів відповідей з ключем № 1 визначає загальний рівень самоактуалізації особи у відсотках.

Ключ № 2. *Окремі шкали опитувальника подані в таких пунктах:*

1. *Орієнтація в часі:* 1. Б, 11. А, 17. Б, 24. Б, 27. А, 36. Б, 54. Б, 63. Б, 73. А, 80. А.
2. *Цінності:* 2. А, 16. Б, 18. А, 25. А, 28. А, 37. Б, 45. А, 55. Б, 61. А, 64. Б, 72. А, 81. Б, 85. А, 96. Б, 98. Б.
3. *Погляд на природу людини:* 7. А, 15. А, 23. Б, 41. А, 50. Б, 59. А, 69. А, 76. А, 82. Б, 86. А.
4. *Потреба в пізнанні:* 8. Б, 24. Б, 29. Б, 33. Б, 42. А, 51. Б, 53. А, 54. Б, 60. Б, 70. Б.

5. *Креативність (прагнення до творчості)*: 9. А, 13. А, 16. Б, 25. А, 28. А, 33. Б, 34. Б, 43. Б, 52. А, 55. Б, 61. А, 64. Б, 70. Б, 71. Б, 77. Б.
6. *Автономність*: 5. Б, 9. А, 10. А, 26. Б, 31. Б, 32. А, 37. Б, 44. А, 56. Б, 66. Б, 68. Б, 74. Б, 75. А, 87. Б, 92. А.
7. *Спонтанність*: 5. Б, 21. А, 31. Б, 38. Б, 39. А, 48. А, 57. Б, 67. Б, 74. Б, 83. Б, 89. Б, 91. А, 92. А, 94. А.
8. *Саморозуміння*: 4. Б, 13. А, 20. Б, 30. А, 31. Б, 38. Б, 47. А, 66. Б, 79. Б, 93. А.
9. *Самоцінність*: 6. Б, 14. Б, 21. А, 22. Б, 32. А, 40. Б, 49. Б, 58. А, 67. Б, 68. Б, 79. Б, 84. А, 89. Б, 95. А, 97. Б.
10. *Контактність*: 10. А, 29. Б, 35. А, 46. Б, 48. А, 53. А, 62. Б, 78. Б, 90. А, 92. А.
11. *Гнучкість в спілкуванні*: 3. Б, 10. А, 12. Б, 19. Б, 29. Б, 32. А, 46. Б, 48. А, 65. Б, 99. А.

Оціночна шкала:

Підрахунок результатів здійснюється за наступним принципом: показник у межах 0–5 балів свідчить про низький рівень розвитку за відповідною шкалою, 5–10 балів вказує на середній рівень досягнень, а результат у діапазоні 10–15 балів означає високий рівень особистісної орієнтації.

Шкали 1, 3, 4, 8, 10 і 11 містять по 10 пунктів, тоді як решта – по 15. Для забезпечення можливості коректного порівняння результатів, кількість балів за зазначеними шкалами слід множити на 1,5. Також можна перевести результати у відсоткове значення: 15 балів (максимальна кількість для кожної шкали) становлять 100%, а набрана кількість балів відповідає Х%.